

Komjáthy Anzelm

Önéletírás

Ez a könyv Szécsény Város Önkormányzatának
támogatásával jelent meg

Készült Budapesten, 2000-ben. Felelős kiadó,
műszaki szerkesztő, borító:
Andor Csaba

ISBN 963 85734 xxxx
ISSN 1219-4042

Madách Könyvtár – Új folyam 19.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. I. Madách Szimpózium (1995)
2. II. Madách Szimpózium (1996)
3. Fráter Erzsébet emlékezete I. (1996)
4. Imre Madách: Le manusheski tragedija (1996)
5. III. Madách Szimpózium (1996)
6. Balogh Károly: Gyermekkorom emlékei (1996)
7. Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: Madách Imre rajzai és festményei (1997)
8. IV. Madách Szimpózium (1997)
9. Andor Csaba: Ismeretlen epizódok Madách életéből (1998)
10. Andor Csaba: Madách Imre és Veres Pálné (1998)
11. V. Madách Szimpózium (1998)
12. Fejér László: Az ember tragédiája bemutatói (1999)
13. Madách Imre: Az ember tragédiája. I. Főszöveg (1999)
14. Madách Imre: Az ember tragédiája. II. Szövegváltozatok, kommentárok (1999)
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium (1999)
16. VI. Madách Szimpózium (1999)
17. Imre Madatsh: Di tragedye funem mentshn (2000)
18. Majthényi Anna levelezése (2000)

Komjáthy Anzelm

Önéletírás

A Szécsény Város Önkormányzata és a Madách
Irodalmi Társaság közös kiadása
Szécsény—Budapest
2000

El szó

A könyv szerzője ma már csak úgy emlékezünk, mint jeles költőnknek, Komjáthy Jenőnek az apjára, pedig a maga korában aktív szereplője volt a nógrádi közéletnek. Élete végéig jó viszonyban volt Madách Imrével, ill. tehát, hogy *Önéletírását* sorozatunkban bemutassuk, annak ellenére, hogy Madách Imrével kapcsolatos ismereteinket csak igen szerény — a lehető legkevesebb — messze elmaradó — mértékben bővíti.

*Egy hosszú élet története az, mit ez írás
Tartalmaz, s híven festi le azt az id t,
Melynek dúsgazdag folyamát átélni dics ség
Volt mi nekünk, kik el tt: „a haza minden el tt.” —*

K. A.

Önéletrásum 1818—1899

„Emlékezzünk régiekr l.” A Magyar Történelmi Társulatnak ezen jelszavában foglalt tanácsot követem-e, vagy gyermekeim — évek óta ismételt — kívánságának engedve fogok életem történetének megírásához? Nem tudom, de mert a XIX. század nagy eseményeit mind átéltem, s mint mondani szokás, az ily öreg ember, ki életének 80. évét már betöltötte: „az id k tanúja”, és mert az általam átélt id k oly nagyok és változatosak voltak, hogy utódaink talán irigyleni is fogják ez id kbeni életünket, evégre most életem történetének adatai több helyen közéletünk történetének adataival is összeesnek, életrásummal talán polgári kötelességet is teljesítek. Szemeim már gyengék ugyan, de még mindég szemüveg nélkül írok, és kezem még nem reszket; lelkier met és emlékez tehetségemet is meghagyván még a jóisten, ennek kegyéb l veszek bátorságot életrásumhoz, és ezt annak megjegyzésével kezdem, hogy miután az 1888-ban Pozsonyban megjelent *Paedagogiai Plutarch*ban és a Peres Sándor, Losoncon volt tanítóképezdei tanár által szerkesztett *Népnevelés* cím folyóiratban arcképmással közlött életrajzok leginkább hivatalos m ködésemre vonatkoznak, én inkább magán- és családi életemre, s ezzel egyidej eseményekre vonatkozó adatok egybeállítására szorítkozom — amennyiben pedig életem történetén kívül es dolgokat is feljegyzek, ezt az általam átélt nagy id k jelzése végett teszem.

* * *

Boldog emlék szül im: komjáthi Komjáthy Ferenc és duzma-géczi Géczy Erzsébet voltak. Atyám született Pálfalván,* Nógrád vármegyében, 1787. okt. 1-jén. Anyám szinte Nógrád vármegyében, Etesen (hol édesatyja, Géczy László Szent-Iványi Ferenc országbíró tiszttartója volt) 1880. évi aug. hó 4-én; és én, jelen sorok írója, 1818. évi július hó 13-án, szinte Etesen,* anyai nagyanyám, özvegy Géczy Lászlóné, szül. csabai Ficsúr Borbála lakhelyén születtem, de illet ségi helyem Pálfalva, szül im rendes lakhelye volt, és ezen körülmény a születési helyemre illetékes karancssági egyház anyakönyvében is így van kimutatva. Azon ház, melyben születtem, úgy az is, melyben gyermekségem els éveit töltöttem, már elpusztulván, begyepesedett helyüket kívülem ma már mások fel sem ismernék.

Atyámnak három testvére volt, de ezek közül én már csak ket t t, Istvánt és Terézt esmertem, és ezek mindketten egyenes örökösök hátrahagyása nélkül Tápiószelén haltak meg. István bátyám n telen, Teréz néném pedig el ször Baloghy Antal, másodsor Tóth György neje volt.

Anyám testvérei: Géczy László, Teréz — Frideczky Józsefné —, József, János, Judit — Tapolcsányi Jánosné — és Lajos voltak.

Szül imnek kilenc gyermekük volt, név szerint: Antal, én, Bertalan, Mária — Hruskay Antalné —, Constantia, Ferenc, Károly, Antónia — Csintalan Sándorné — és Lajos, és ezek közül kívülem már csak Károly öcsém él.

Atyám fiatal — n tlen — ember korában mint Nógrád vármegyei esküdt rövid ideig hivataloskodott, azon túl mint magánember egyedül családjának élt, és pálfalvai birtokán gazdálkodott 1834-ig, ekkor gyermekeinek neveltetése végett Egerbe

költözött, és ott lakott 1840-ig; ez év nov. 3-án bágyoni birtokáról Egerbe utazása közben Gyöngyös–Pásztón váratlanul érte a halál, életének 54. évében. Életéb l örömmel jegyzem fel, hogy igen jó és tiszta jellem ember volt; beszélt magyarul, latinul, németül és tótul.

Atyám halálával hat kiskorú árvával özvegyiségre jutott anyám si lakhelyére, Pálfalvára költözvén, ottan mint özvegy 40 évig élt, s ennek második felét házamnál, családi körömben élte át, és 1880. jan. 18-án halt meg azon boldog öntudatban, hogy sok küzdelemmel ugyan, de szerencsésen felnevelhette gyermekeit, és ezek családi életének boldogságában is gyönyörködhetett. Atyám — mint mondám — igen jó, szelíd ember volt, anyám hevesebb véralkatú, de igen jó n , páratlan jó anya, az erényesség és erélyesség mintaképe volt. Áldott legyen mindkett jük emlékezete.

seim eredetüket — régi iratok és hagyományok alapján — a XIII. századra vezették vissza, és állítólag Csabai vagy Czabay* nevet viseltek mindaddig, míg Komját községet Nyitra megyében királyi adományul nyerték. Ezen községt l, illetve ennek adományozásával nyerte családom a komjáthi el nevet (predikátumot) is. Nincsenek ugyan biztos adataim, de hagyományok (tradíciók) után úgy tudom, hogy Komját községet Komjáthy Péter zálogosította el Grassalkovich hercegnek, a neoquistica** nagymesterének, s ett l el bb a Motesiczkyak, kés bb a Vodjánerek birtokába jutott, ránk, az adomány utódaira, már csak a név maradt.

*Eszert latinul jogosan írhatnók: Komjáthy de genere Csaba. Mások szerint a Komjáthyak els se Vid volt.

**Új szerzeményi birtok. [A szerk.]

Komjáthyak hazánkban több helyen elszórván, még elég nagy számban vannak, de egymásról keveset tudnak, a családi kapocs régen elszakadt, és én csak annyit tudok, hogy két f ág van, az egyik Nyitra megyéb l, a másik az Abaúj—Torna megyebeli Komjáti községb l származtatja magát. E két ágazat egy törzsb l ered-e, nem tudom, de lehet nek tartom, mert az el név is mindkét ágnál azonos; s minthogy erre nézve más bizonyítékot nem tudok, csak annyit jegyzek fel, hogy a mi családunk tagjai két századot haladó id óta Nógrádban mindég törzsökös nemeseknek esmertettek, és leszármazásuk a következ :

1.	2.	3.
Komjáthy Ábrahám	Komjáthy Sándor	Komjáthy Gábor
els neje:	els neje:	neje:
Mocsáry Zsófia	Rákóczy Borbála	dicskei Kovács
második neje:	második neje:	Klára
Darvas Borbála	Záborszky Anna	

Komjáthy Gábornak fia volt Ferenc, az én édesatyám, és ezek mind itt, Nógrádban laktak, és úgy itt, mint a szomszéd Pest és Hont vármegyékben, nevezetesen: Alsó- és Fels pálfalva, Bágyon, Tápiószele, Priboly, Palojsa és Podreccsány községekben birtokos urak voltak. Komjáthy Ábrahám lakháza Bágyonban ma is fennáll, de Ondrejovich László tulajdonában van. Ezen háznak bejárata felett ez volt írva: „Aedificavit Abrahamus Komjáthy cum uxore Barbara Darvas”, de ezen feliratot tartalmazó k táblát Ondrejovich László édesatyja, O. Károly egy kis össze- szólalkozásnak folytán 1840-ben levetette, O. László pedig a régi bejáratot is megváltoztatta. Atyám és nagyatyám már Pál-

falván laktak. Dédatyám, K. Ábrahám volt az, kit Nógrád vármegye 1711-i jegyz könyvének tanúsága szerint a felség eránti hárségeért (propter fidelitatom Regis) II. Rákóczi Ferenc lenyakaztatott. Ezen gyászos emlék kivégzés családunk hanyatlását is maga után vonván fokozatosan és annyira elszegényedtünk, hogy si birtokaink ma már mind idegen kézen vannak; különösen el segítvén azt azon körülmény, hogy nagyatyám, K. Gábor a római katolikus hitre tért, s ezért protestáns vallású rokonai nagyon üldözték, és családi értékesebb irataitól is megfosztották, s ezzel a jogtalanul elvett és potom áron elzalogosított si birtokaink visszaszerzését lehetetlenné tették: ennek fájdalmas érzete okozta talán boldogult atyámnak azon elkeseredését is, mely t életének delén a halál önkéntes keresésére bírta.

Családunk itt ecsetelt sorsában én végzetesen megnyugodva, a közügyek szolgálatában folyt le életem anélkül, hogy családom múltjával sokat tör dtem volna, de erre nem is volt id m, és csak most, mid n már nyugalomba léptem, agg koromban kezdtem elmélkedni családom régi fényér l, s hogy ebb l utódaim legalább régi nemességüket fenntarthassák, régi nemességünk bizonyítására szolgálható okmányok beszerzéséhez kezdtem; de mert leszármazásunknak anyakönyvi kivonatokkal kell igazolására már se id m, se módom nem volt, s ez 500 évre visszamen leg már nem is lehetséges, császári és apostoli királyi Felségéhez, legkegyelmesebb urunk királyunkhoz — családom fenntebb jelzett sorsának legalázatosabb el terjesztésével — folyamodtam avégb l, hogy régi nemességemet meger síteni és el -nevem további használatát megengedni kegyeskedjék. felsége ezen kérvényemet legmagasabb kézjegyére méltatva, a M. kir. Ministeriumnál tárgyalást indíttatott, s ennek kapcsán kérel-

memet teljesíteni méltóztatott azon kijelentéssel, hogy úgy régi nemességem, mint el nevem használatának jogossága „kegyelemre nem szorul”, és ezen jogosultság felségét l nyert legmagasabb felhatalmazás folytán kormányhatóságilag is meger síttetik. Ezen elismervény részemre m. 1898. évi 10.019 számú eljárási végzéssel adatott ki; ezen végzés keltét megel z leg, 1897. dec. 4-én vármegyénk alispáni hivatalától nemesi bizonyítványt is kaptam; mindezekkel családom régi nemessége, a komjáthi el név használatának jogosultságával együtt minden kétséget kizárólag teljesen igazolva van.

Családunk pecsétje: egy dédatyámtól maradt réz pecsétnyomó, két egymás fölött álló buzogányos embert ábrázol. Ett l eltér leg Ürményi Józsefné szül. Komjáthy Anna — Nagyabony község házánál rzött — címere már csak egy — bástyafokon álló, és nem buzogányt, hanem kardot tartó — embert ábrázolván, címerünk eredeti min sége még nyomozandó.

Ezen, családom múltjára vonatkozó, bevezetés után tulajdonképpen céломhoz térve, életrajzomhoz fogok, és mindenek el tt kisgyermekkorai emlékeimnek kellene egypár lapot szentelni, de mert ezen emlékek öreg korunkban már nagyon elenyésznek, ezekben l csak annyit jegyzek fel, hogy születésemtől nagyatyáim már nem éltek, de anyai nagyanyám még tíz, atyai nagyanyám pedig tizenhárom éves koromig élt, és engemet mindkett nagyon szeretett, és sokat dédelgetett, de szerettek édes szül im is, mert engedelmes és elég élénk kisfiú voltam, ezért ha helyben, vagy a vidéken látogatásokat tettek, engemet is magukkal vittek; ezen látogatások közül különösen emlékezem, mid n egyszer a szomszéd Márkházára, Benkó József földbirtokos neve napjának ünneplésére vittek, és itt az öreg Bunkó losonci ze-

nekarának el ször hallott játékában annyira gyönyörködtem, hogy még reggel felé sem akartam haza menni; máskor pedig Szalmatercsre, Ruttkay Lászlóhoz szánkáztunk, s ekkor útközben feld ltünk, de semmi bajunk sem esett; de különösen és igen élkén emlékezem arra, hogy mid n gróf Eszterházy rozsnói püspök — 1823-ban — Salgótarjánba jött a bérmlás szentségét kiosztani, szül im engemet is felvittek, de mert akkor én még csak öt éves voltam, az egyházi szertartásoknak csak néz je voltam; a szertartások végeztével tisztelegtünk a püspöknél, ki igen kedves és jó ember lehetett, mert amint édesanyámmal a pamlagon helyet foglaltunk, magához intett, és azt kérdezte t lem, mi szeretnék lenni, mire én minden habozás nélkül azt feleltem: „Püspök”; „el bb talán kispap, id vel kanonok, és talán csak az után püspök?” — kérdi a jó öregúr; „nem, én csak püspök akarok lenni” — mondtam. Ezen feleletem annyira megtetszett neki, hogy magához ölelve homlokon csókolt. Aznap délután én hideglelést kaptam, és kés estig tartó lázas állapotomban mindég a püspököt szidtam, mert azt hittem, hogy lázam oka a püspök csókja volt; s ezt azért említem itt fel, mert azóta hideglelésem sohasem volt, és fejfájásokban sem szenvedtem, és így a püspöki csóknak reám nézve igen jótékony hatása volt. Ezzel kapcsolatban jegyzem fel, hogy a püspöki csókot követett második évben járultam el ször az Úr asztalához Salgótarjánban, hol a gyónáshoz Pogány Albert esperes plébános, atyámnak jó barátja és komája készített el . Ezen plébánosból néhány év múlva kanonok, kés bb királyi táblai prelátus és címeres püspök lett, s mint pozsonyi nagyprépost halt meg.

Tanulmányaimat én is, mint igen sok más gyermek, a szül i háznál édesatyám vezetése mellett kezdtem 1825-ben, tehát hét

éves voltam, mid n az ábécét és az úgynevezett sylabizálást — szótagozást — megkezdtem; következ évben atyám egy Kistere nye község és Márkháza között fekv Újlak nev pusztán özvegy Mezeyné szül. Bornemissza Zsófia asszony házához adott, hol a ház asszonyának két kisgyermekével egy azid ben prefektusnak címzett magán nevel t l nyertem els elemi (normális) osztálybeli tantárgyakból oktatást; a második elemi osztályt már Füleken, nyilvános népiskolában végeztem 1827-ben, tanítóm Langa Antal volt.

1827. szept. 1-jén a váci kegyesrendiek (piaristák) gymnasiumába mentem, s ebben az els osztályt megismételve végeztem. Tanárom a magyar irodalom terén esmeretes Horváth C' rill volt.

Az 18²⁹/₃₀ és 18³⁰/₃₁ tanévekben Gyöngyösön végeztem a II. és III. gymnasiumi osztályt, 183¹/₂-ben a IV. osztályt Egerben. Tanáraim Gyöngyösön Kardos Mihály, Egerben Tóth N. voltak.

183²/₃ és 183³/₄ tanévekben Rozsnyón jártam az V. és VI. osztályokban. Tanáraim: Morvay és Zavaczky premontrei kanonokok voltak.

1834. szept. hó végén szül im Pálfalváról Egerbe költözvén, itt végeztem négy éven át a bölcsészeti és jogi tanfolyamokat, és 1838. július 20-án az utolsó el adásról hazamenet egy muzsikusz cigány zeneszóval kísért lakásomig, hol boldog emlék szül im és testvéreim forró csókokkal fogadtak.

Egri tanáraim közül emlékezetesekké maradtak:

1. Maskovics Mihály történettudományi tanár, kir l a Nógrád Vármegyei Nemzeti Intézet monográfiájában mint lelkes magyarról emlékeztem meg.

2. Német Miklós bölcsészeti és 3. Láner Ferenc természetjog-tudományi tanár, kiktől az életemben leginkább követett alapeszméket tanultam, s ennek folytán még ma is hálásan emlékezem rájuk.

4. Madarassy János köz- és magánjog-tudományi tanár, kinek előadásait mindig nagy előszeretettel és azon hitben hallgattam, hogy a jogtudomány lesz majd az életben kenyéradóm, és ezen hitben nem is csalódtam, mert kenyéremnek javát ez adta meg.

5. Szalay József, aki politikai és közrendészeti tudományokat elég szárazon tanította, de igen kedves jó magyar ember volt.

Tanulótársaim közül már igen kevésre emlékezem, mert azok néhány nógrádi fiún — név szerint Berczelly Andor, Bodnár István, Oroszy József, és Szigethy Ferencen — kívül mind távolabbi vidékről valók voltak, de arra jól emlékezem, hogy jogász koromban sokan jártak hozzám beszélgetni és pipázgatni, ezért valami rosszakarónk fel is jelentett, vádként azt hozván fel ellenünk, hogy „ligát” alkottunk, és ezt mint Madarassy János jogtanácsos mondta: „a felsőbbség szigorúan tiltja”, és hozzá tette: „diákoknak politizálni nem szabad.” A szabad szó mennyire tilos és veszélyes volt még azidőben, most múlt századunk harmadik évtizedének történetéből tudjuk, és ebből láthatjuk, hogy abban az úgynevezett régi jó időben egyéni szabadságjogot Magyarországon még nem ismertünk, azidőben a sajtó is bilincsek között lévén, szabadságot egyedül a földbirtokos urak élveztek, de ezek is csak alattvalóikkal, úrbéres szolgálóikkal szemben! Igazi általános szabadság nálunk csak 1867 óta van, s aki ellenkezőt állít, hazánk múltját nem ismeri, pedig a történet az élet mestere, ettől kell tanulni, s ezen tanulmány alapján kell haladni, mert hiú ábrándok és merész aspirációk vakító fényénél könnyen elté-

veszthetjük azt az utat, melyen a hazát önzetlenül szerető honfiaknak haladni kell.

Tanuló koromból feljegyzésre méltó események közül első és igen szomorú emlék az a kép, melyet Gyöngyös város 1831-ben, a koleravész alkalmával nyújtott, 30—50 halottat láttam naponta temetni, lakásom a Tót utcában volt, ott laktak a magyar irodalom terén esmeretes Vachot Sándor és Imre iskolatársaim is, kiknek szülői és az egész utca házigazdái mind kihaltak, kivéve az én gazdám, a költészetéről talán még ma is sokak előtt esmeretes Spetykó Gáspár édesatyját, aki mint Gyöngyös város azidőbeni legeredményesebb tanácsosainak egyike, sikeres óvintézkedéseivel házuk lakóit mind megmentette. A vész helyéről nagy nehezen kerültem utakon jöhöttem haza, mert Heves és Nógrád vármegyék között a Zagyva folyó mentén veszteglő helyek voltak. Gyöngyösön a nép háborgás nélkül tört a pusztító vészt, de Nógrád vármegye zagyvamelléki községeiben, különösen Jobbágyiban és Szőlősen oly veszélyes lázongás volt, hogy csak katonai fegyveres erővel lehetett elfojtani. Gyöngyösről hazaérve még ki sem pihentem jól magamat, midőn, egy éjjel a rémes halál házuk küszöbét is átlépte, és atyai nagyanyám lett áldozata. Szülőm felé megszövévén a vész, atyám iskoláim folytatása végett Rozsnyóra vitt, és itt reám rémítőben sohasem hatott látvány volt azon bitófák egyike, melyeken a Rozsnyón három hóval előbb lezajlott kolerazendülés vezetett inek hullái meztelenül — ebek és dúvadak által már megcsonkítva — függöttek. De vesztünk fátyolt a régi időknél ezen borzalmas képeire, ma már népünk okosabb és hatáságaink emberségesebbek.

Rozsnyói diákoskodásom idején tanulótársaimmal többször kirándulásokat tettünk a hegyekbe, Krasznahorka-váraljára s. a. t. 1834-ben húsvét ünnepeire a Torna megyebeli Barkán volt Szepessy nevű plébános — atyám jó barátja — vitt ki magához, és ott a közel levő szádelti sziklavölgyön átfutó patakban dús pisztóránghalászatot rendeztünk, s ezen völgy vadregényessége nekem annyira megtetszett, hogy másnap egy magam kísérelés nélkül újból kirándultam, és a völgyet környező erdőn keresztül Torna város szép tájára jutottam; innét visszajövet úgy elfáradtam, hogy a hóval borított erdőn fejemet egy darab kereken hajtva kellett magamat kipihenni, s már késő este volt, midőn hazatérve halottam, hogy ott medvék és farkasok szoktak barangolni, és így csak a jóisten különös kegyelmének köszönhetem, hogy merész kirándulásomban veszély nem ért. A jóistennek kegyelmében bízva ugyanazon tanév végén újból nagy utat tettem; az történt ugyanis, hogy vizsgáink végeztével az iskolai zárünnepély július hó 31-én tartott, s erről én atyámat azon kéréssel értesítettem, hogy akkoron kocsit küldjön értem. De levelem talán még félúton sem volt, midőn azt gondoltam, minek várakozzam én még majd egy hétig csak azért, hogy a zárünnepély pontját képezett érdemsorozat (classificatio) eredményét megtudjam; egy Somosújfaluból való Bódy nevű laktársammal a vásártéren ácsorgó kocsik közül egy Szentkirályról való pár krajcárért felfogadva, estére Szentkirályra értünk, és ott a korcsmánál megállva elénk jött egy jól táplált korcsmáros, s nagy bámulatomra ezen szavakkal fogadott: „Isten hozta kedves kis komám uram.” Ezen váratlan szíves fogadtatásra merem szemébe nézve a korcsmárosnak, felismertem, hogy ez az én kiskoromban Pálfalván volt mészáros mester, kinek gyermekeit mind atyám ke-

reszteltette; ettünk és ittunk — ingyen, a korcsmárosné még meg is csókolt, midőn reggel már gyalogútnak indultunk, a korcsmáros jó irányban indított ugyan, de mi mégis eltévedtünk, és Domaházán egy Kovács nevű nyugalmazott kapitány házához jutottunk, s kilétünk megmondása után itt is szíves fogadásra találtunk. Másnap korán reggel ismét kigyalogoltunk a Nógrád vármegyét határoló Medves-hegyre, melyet laktársam már jól esmervén, déltájon fűtyürészve értünk vármegyénk szélső falujába, Somoskőbe, hol egy tisztességes, jó öreg gatyás nemeshez (Somoskői János, Schmerling-korszakbeli alispánunk édesatyjához) mentünk ebédre; még ma is emlékemben van a „menu”, mely tejlevesből, túrós csuszából és lábatlan tyúkból (Koch formában sült rántottából) állott.

Egri jogász koromból élemlényeimnek hosszú sorozatát lehetne feljegyezni, de én csak a nevezetesebbekre szorítkozom; ilyen volt első sorban azon szövetség, melyben én néhány jogásztársammal a Heves vármegyében azidőben keletkezett szabadelvű (liberális) párt főnökeivel, név szerint az országosan esmert nábob Józsa Györggyel, gróf Keglevich Miklós, Borbély Samu, Pap Pál, s több más jeles táblabíró urakkal voltam. Ezen Heves vármegye történetében nevezetes urak a szabadelvű zászlójára verbuváltak bennünket azért, hogy kis táborukat a vármegye közgyűlésén „éljenzésekkel” élénkítsük. Evégből minden közgyűlés elestéjén összejöttünk a vármegyeház szomszédságában volt Oroszlány című vendéglőben, hol estétől reggelig zeneszó és pazar lakmározás mellett mulattunk — természetesen mecénásaink számlájára —, és reggel kilenc órakor, midőn a megyeházára közgyűlésre hívó kis harang megcsendült, mecénásainkat követve mentünk fel a vármegye közgyűlési ter-

mébe, s ott a mi jó táblabíráink háta mögött megállva, dörgedelmesen kiáltoztuk a „helyes” és „éljen” szavakat. Lett is gy zelem, mert a régi conservatív párt emberei csakhamar elnémulván, Heves vármegye nemsokára els zászlóviv je lett a szabadelv ségnek. Emiatt egyszer iskolai hatóságunkkal is meggy lt a bajunk, s eközben megesett az is, hogy két napon át nem mentünk el adásokra, de a tanórák kezdetén mindig összejöttünk a Lyceum kapuja el tt, és behívogató tanárainknak egyhangúlag csak azt kiáltottuk: „nem megyünk!” — s nem is mentünk mindaddig, míg látszólagos sérelmeink legalább látszólag eloszlatta nem lettek. Vezérünk a Gömör vármegyében „Könyves Rudi” név alatt esmert Kubinyi Rudolf jogásztársunk lett, s ezen vezérünkben l az újabb id kben Heves vármegye f ispánja lett.

Feljegyzésre méltónak találom másodsorban azon kirándulásokat, melyeket Egerben l a Borsod megyebeli Tibolddarócra Bolgár Gábor, Kovács Ferenc és Bemollay [?] Gusztáv barátaimmal nagyobb ünnepek alkalmával tettem, s ott a Majthényi és Okolicsányi családok körében sok víg napot töltöttünk. Ezen vígságunk emlékével kapcsolatban szívesen gondolok vissza azon sétákra is, melyeket Eger népének társaságában holdvilágos estéken tettünk. Ily séták közben az ifijúság szívében könnyen fellobogó t znek szikrái is kipattanván, az én szívemben is fellángolt oly érzélem, mely a sok szép közül kiválóan egyhez látszott kötni, de csak látszott, mert Egerben l eljövét, az iskola porának lerázásával szívemnek els lángja is kialudt, s miután egy erre vonatkozólag két év múlva hozzám intézett kérdésre röviden csak azt feleltem: „az egész csak diák-vicc volt”, egri szépem férjhez ment, de azért egészben nem felejtettük el egymást, mert mid n hosszú évek múltával egyszer (1869-ben) Egerbe utazván ott

volt dolgom, gyorsabb elintézhete végett Heves vármegye azid ben másodalispánját, G. I. barátomat hivatali helyiségében felkerestem, és dolgom végeztével nevének meglátogathatására kértem fel, mire kezemet er sen megszorítván azt felelte: „igen fogok örülni, ha látogatásoddal családomat is megtisztelod, de el re megmondom, hogy illusiódat elrontod — n m csúnya vénasszony lett!” Ennek folytán nem is mentem hozzájuk. Nehány év múlva az én alispán barátom meghalt, és én ezután az Angol Kisasszonyok leányneveldejében tanult Celeszte leányomért Egerbe menve felkerestem az özvegynt, ki engemet 41 év után is felismervén kiváló szívességgel és egykori barátságos viszonyunkból még emlékében maradt tegezéssel fogadott; azóta nem láttam, s talán már nem is fogom, de az igazságnak tartozom azon kijelentéssel, hogy akkor sem volt még olyan, min nek férje mondotta.

Tibolddaróci kirándulásaimnál már említettem Bolgár Gábor barátomat, ki a váci gymnasium első osztályában és az egri lyceum 7. és 8. osztályában tanulótársam volt: ennek életéb l érdekesnek tartom feljegyezni, hogy a VIII. osztályban egy tantárgyból megbukott, s emiatt jogi tanfolyamra csak javító vizsga tételével lett volna felvehet , de korai fejlődésénél fogva nem a könyvek, hanem a leányok után nézett, és az egész 1836/7 tanévetelt anélkül, hogy pótvizsgát tett volna, s mint jogász-jelölt folytatást köztünk vagy a leányok társaságában volt, mir l Hont megyében, Nagycsalomján lakott édesatyja csak az év végével értesülvén, egy évi hasztalan költekezését azzal bosszulta meg, hogy szünid kre hazatért Gábor fiával az úri ruhát levettette, és mezei gazdaságában munkatársává tette. Egy év múlva, 1838-ban én már mint joggyakornok Balassagyarmaton lakván, ott a

szeptember havi országos vásárra vidékről jöve között egy ökrököt hajtó fiúban Bolgár Gábor barátomat esmertem fel, és pár szóváltás után megígértem neki, hogy mielőtt meglátogatom. Következésképp elején szavamat beváltva kirándultam Nagycsalomjára, hol Bolgár Gábort egy kis gazdasági házban káposzta taposással foglalkozva találtam; a taposás végeztével Bolgár Gábor barátom szülői lakházába vezetett, és szülőivel együtt nagy szívességgel fogadott. Az éjtel egy szobában töltöttük, de nem aludtunk, folyvást a múltakat emlegettük, s közben jöve nekünk is szóba jöve, Gábor barátomat arra bírtam, hogy mulasztását tanulmányainak magánúton lehet folytatásával pótolja, és baráti jó tanácsomat követve, természet adta szép eszét csakhamar értékesítette, mert családjának egy elkel barátjával bemutatván magát Hont vármegye azidbeni főispánjánál, elöllebb tiszteletbeli aljegyző, nemsokára szolgabíró és végre 1861-ben alispán lett.

Az iskolai nagy szünidket 1836-ban Tápiószelén, nagynéném Komjáthy Teréznél, 1837-ben pedig Etesen, nagybátyám Géczy Józsefnél töltöttem. Tápiószelélő mentem életemben először Pestre, és itt öt napot töltve a város minden zugát összejártam, és mindamellet, hogy kényelmesen utaztam és jól éltem, egész utazásom nyolc garasba (3×8=24 krajcárba) került, mert Tápiószelélő Pestre atyámnak egy kedves barátja és rokona,* Ruttkay Ferenc (Kossuth Lujza apjának fivére) vitt, Pestre elő vissza Tápiószelére pedig Ruttkay Ferenc fivére, Ruttkay János, a Pest megyei árvák azidbeni főgyámja hozott, és Pesten egy

*A Komjáthyak és Ruttkayak Terezy Farkas utódai lévén, osztályvér-rokonok, és Ruttkay Lászlóné Szugra Teréz után még sógorok is.

nagynénémnél, a Károly kaszárnyában lakott Jausz kapitányné, szülő. Niklóczy Magdolnánál voltam szállva. Tápiószelén később több ízben is időztem, és ott lakott rokonaim, név szerint Bogyay László, Dubraviczky László és a Ruttkay fivérek családi körében sok jó napot töltöttem. 1837-ben egész szünidem alatt Etesen voltam, hol nagybátyám, Géczy József özvegy Kapyné szülő. Szent Iványi Anna Mária — egykoron Kapi várának nagyasszonya — birtokán tisztartó volt, és úrnéjével oly jó viszonyban állott, hogy étkeznie is rendesen vele kellett, holott neki magának is jól berendezett háztartása volt; otthon bátyámnál reggeliztünk és vacsoráltunk, de többnyire Kapynénál ebédeltünk,* s évégben elő ott tartózkodásom idején egyszer mindenkorra meghívott vendége lévén az öregasszonynak, és annyira megnyertem kegyét, hogy ott tartott három leány unokája** közül a legfiatalabb kis szűke Kapyné Nellit nekem szánta feleségül, és azt ígérte, hogy ha ügyvédi diplomám lesz, nagyúri rokonainak közvetítésével magas állásokhoz fog juttatni, de tervét megghiúsította a halál, mert mielőtt elő ügyvédi vizsgát tettem, jobblétre szenderült, és nagybátyám is otthagynván állását, Eteshez többé elő sem közeledtem, és a kis szűke többé nem is gondolva, életem útja más irányt vett; de etesi emlékeimből még feljegyzem,

*Kapyné azidbeni szakácsa: Révai József, Révai Sándor szécsényi ügyvéd édesatyja. Nagybátyám, Géczy József felesége pedig: Laczkó Borbála, Pintér Sándor szécsényi ügyvéd édesanyja volt.

**Ezekből előkettől, név szerint Gyürky Lóri gróf Forgách Sándornak, Kapyné Teréz pedig Bory Györgynek menyasszonya volt. Nem állandóan, de sokszor időzött Kapynénál negyedik unokája, Gyürky Paula (b. Rossner Józsefné) is, kivel Etesen egy udvari cseléd kisgyermekének keresztszülei voltunk.

hogy Kapyné vendégszeret házánál találkoztam a Martinovics-féle összeesküvése egyik — szerencsésen megmenekült — tagjával, Baranyayval, ki elvérzett társairól a kérdezőnek mindég azt mondotta: „ártatlanok voltak!”

* * *

Iskoláim bevégzésének ideje hazánk szellemi nagy harcainak kora volt, atyáink hosszú tespedéséből ébredve, a haladás útjának kezdetén voltak akkor, midnén a nagyvilágba léptem; a hit, remény és szeretet legszentebb érzeteit láthatva néztem haladásunk elé, s hogy ennek útján hazámnak és az emberiségnek én is hasznára lehessenek, önmagamot bírálva azt láttam, hogy iskoláim bevégzése után is tanulni, mégpedig sokat kell tanulni; s mert korom nagy eszméinek sugára keblemben is beviláglott, lelkem világát a tudás és haladás vágya töltötte be; ezen vágy fokozatosan fejlődött és nőtt bennem, midnén Egerből 1838. aug. szülemegyémen székhelyére, Balassagyarmatra jöttem, és itt másnap, aug. 21-én az atyám által már előre felkért rokonunk, Kacskovics Károly tiszti ügyész oldala mellett a joggyakornokságot (patvariát) megkezdtem. Főnököm tudományosan képzett ember és hatalmas szónok volt, az első napokban irodai munkával, másolásokkal foglalt el, később már fogalmazásokkal is megbízott, s csakhamar megnyervén bizalmát, kiküldött Söjbe,* szülői házához, hogy ott volt könyvtárát rendezzem. Ezen megbízás reám igen jótékony hatású volt, mert főnököm könyveinek rendezésével sok szép szellemi munkával, elbbről általam még szí-

*Söjpuszta; Nógrádmargalhoz tartozik. [A szerk.]

nér l sem ismert könyvvel ismerkedtem meg, s ezen könyvekből — főnököm engedelmével — egy jó csomót Balassagyarmatra vittem olvasás végett; átolvasásuk után úgy éreztem magamat, mint az éjjeli hosszú sötétség után napvilágot látó ember; többet tudtam és tanultam ezen könyvekből, mint az iskolában tanultakból, és arról győződtem meg, hogy az iskolákban csak alapokat nyerünk, de ezen alapokra tanulmányaink folytatásával építeni kell! Következ 1839. év május havában tisztújítás és ezt megelőzőleg legkövetválasztás is volt, melynél főnököm követjelölt volt, de megbukott, s ez annyira bántotta, hogy főügyészi hivatalától is megvált, minek folytán joggyakornokságom folytatása végett Jankovich László szécsényi járási főszolgabíróhoz mentem Varsányba, és itt, miután főispánunk, gróf Keglevich Gábor már az előző 1838. évi nov. 15-én tiszteletbeli esküdtnek nevezett ki, Jankovich főszolgabírónak bírótársam lettem. Új főnököm, Jankovich László igen víg kedélyű és mulatni szerető ember lévén, úgy házánál, mint vidékre, különösen pedig Szécsénybe tett gyakori kirándulásainknál sokat vigadtunk. Patvarista társaim Balassagyarmaton Benedikty György, Varsányban pedig Bende István voltak, és én mindkettővel jó barátságban voltam, s minthogy az időben igen sok, emlékezetem szerint 23 patvarista volt e megyében, s ezekkel a Balassagyarmaton tartott évnegyedes közgyűlések és törvénykezések idején mindég összejöttünk, a fiatalság igényeinek minden tekintetben megfelelő módon, vígan éltünk. De jókedvünk kitörésénél sem feledkeztünk meg sohasem azon mérsékletről, melyet egy józanul gondolkozó fiatalságnak minden időben és minden körülmények között betartani kell.

F nőeim a kényelmet nagyon szeret emberek lévén, nekem a dologból elég kijutott, de így volt jól, mert úgy a törvénykezés, mint a közigazgatási ügyekben szerzett gyakorlatomnak id vel közpályámon sok hasznát vettem.

Joggyakornokságom kezdetén vármegyénk els alispánja Jan-kovich Antal volt, ez kevés képzettséggel, de nagy vagyonnal bírt, s közgy léseink els napján generális traktáknak nevezett oly ebédeket adott, melyeken meghívás nélkül 300 ember részt vehetett, s ezzel a mi jó táblabíráinkat annyira bekötötte, hogy mindent kivitt, amit akart; az alispánsága alatt történt meg ugyanis az, hogy a kormány által Heves vármegye f ispáni helyettesének kinevezett Almásy Gedeont, ki egy nagybárkányi Csillagh nev ispánjának megbotoztatása miatt criminalis actio — b nvádi kereset — alatt állott, hogy f ispáni helyettes — administrator — lehessen, a b nvádi kereset megszüntetend volt, var-sányi Nagy Ferenc táblabíró a törvényszéki ülés el tti estélyen ezen szavakkal köszöntött fel: „a mi holnap felmentend rabunk, Almásy Gedeon éljen!” Történt pedig ez az Úrnak 1836. évében, tehát még az én patvariskodásom el tt.

Joggyakornokságom két egész évig tartott, mert csak 1840. aug. hó végén mentem Bpestre, s itt Széll Imre királyi táblai ítél - mester oldala mellett táblai jegyz nek (jurátusnak) esküdtem fel, s e min ségben következ 1841. évi június hónapig Pesten id zván, egyedüli dolgom a táblai ülésekre járás és az ügyvédi vizsgára készülés volt. Az ügyvédi vizsgát mondott hóban szerencsésen letévén, okleveletem ugyanazon hó 18-án kaptam ki. Az ügyvédi vizsga és oklevél kiadása közben volt nyolc napot Vácon lakott anyai nagybátyám, Géczy László házánál s több más esmer seim körében sok mulatság és kirándulások között

töltöttem, s eközben nevezett bátyám megbízásából Feley László-né asszonyságnál tett látogatásom alkalmával nagy meglepetés ért: a meglátogatott úrn sírását hallván a konyhából kiment, s pár perc múlva visszatérve azt mondta: „f z n m szeretné önt látni”; én ezen elcsudálkozva kérdeztem: „ki az?”, erre a f z n be-nyitott a szobába, és síró hangon mutatta be magát: „én Mezeyné vagyok” — mondá — „nézze balsorsom hová vitt”, és én a sze-rencsétlen n t átölelve megcsókoltam, mert volt az, kinek há-zánál Újlakon az els elemi osztályt végeztem. Mezeyné akkor még selyem és bársony ruhákban és üveges hintón járt, és most cselédje egy születésére nézve t le messze állott oly úrn nek, kit az emberek sorsával játszó szerencse szobaleányságból vagyonos úri asszonyságig emelt. Íme ilyen a világ forgása! Tanulság és int példa ez arra: becsüljük meg, amink van, és csak úgy költekezzünk, amint telik!

Ezen találkozással kapcsolatban jegyzem fel, hogy azzal a pre-fektussal, ki Mezeyné házánál tanított, hét évvel kés bb talál-koztam Kissztráciban, hol mint jegyz és néptanító volt alkal-mazva, és ezen találkozás azért is érdekes, mert engemet mint új szolgabírájukat fogadott, s mid n felismert, örömeben még öltönyömet is csókolta.

Ügyvédi oklevelem átvételének napján f ispánunkhoz, gróf Keglevich Gábor királyi tárnokmesterhez mentem Budára, avég-b l, hogy vármegyénk tiszteletbeli alügyészének nevezzen ki, s ezt azonnal szíves készséggel teljesítette. Budáról visszajövet egy rokonomat, Dubraviczky Simon Pest vármegye alispánját látogattam meg, ki mid n Budán járásom okát és eredményét neki elmondtam, azt tanácsolta, hogy inkább a dicasteriumoknál keressek alkalmazást, mert a vármegyék szolgálata leg-

hálátlanabb: „én Magyarország első vármegyéjének 12 év óta vagyok első alispánja” — úgymond — „de a vármegyei szolgálatba lépésnél szerencsétlenebb gondolatom sohasem volt.” Ezen nyilatkozat megdöbbenett ugyan, de az elz évben sok kiskorú árvával özvegységre jutott édesanyámra gondolva, Dubraviczky tanácsától eltér legítthon, szülő megyémben telepedtem le, s mint tiszteletbeli alügyész kezdtem megm ködésemet, de kevés sikerrel, mert csak tengdtem, jöttem, mentem és szórakoztam, és három éven át így élve komolyabb dologhoz, *Magyar magánjogtan* című munkám megírásához fogtam, ezen munkámnak 1846-ban történt kiadásával a legkiválóbb jogászok egyikének tartottak, s mint ilyet 1848-ban szolgabírónak választottak meg, s habár évi fizetésem csak 150 forint volt, hivatalom mégis szépen jövedelmezett, mert mint elismert jogásznál, sok pert tettem eltem folyamatba, és ezen perek taksája tisztiz fizetésem összegét megtízszerezte, de ezen állapotom nem sokáig tartott, mert a hivataloskodásom kezdetével kitört csaták zaját követett világoi katasztrófa mindennek véget vetett.

Az 1848. és 1849. évi nagy események nem tartozván e sorok keretébe, ezekre nézve csak átfutólag annyit jegyzek meg, hogy a párizsi nagy forradalom vérkeresztségén 1789-ben keresztülment szabadság, egyenlég és testvériség nagy eszméinek hazánkban megvalósítására irányzott törekvések 1848-at jóval megelőz leg kezdtek. Hazánk függetlenségének kivívására és nemzeti kultúránk elmozdítására már az 1790/1 országgyűlésen hozott X. és XV. törvénycikkkel oly intézkedéseket tettem, melyek e századokon át szunnyadó nemzet ébredésére tanúskodnak; ugyanis az 1790/1. X. törvénycikkben az mondatik: „Regnum Hungariae est liberum et independent” — Magyaror-

szág szabad és független —; a XVI. törvénycikkben pedig magyar nemzeti kultúránk alapja tétetik le ezen szavakkal: „Ut autem nativa lingua hungarica magis propagetur et expoliatur in Gymnasiis Academiis et universitate hungarica peculiaris Professor lingua et styli hungarici constituetur” — magyarul röviden, hogy a magyar nyelv közép és felsőbb tanodáinkban is tanítandó; de mindezek csak írott mondatok voltak és maradtak a negyvenes évekig, mert a bécsi kancelláriától jött királyi parancsok (Decreta Regia) tartalmuk törvényességének minőségére való tekintet nélkül vakon teljesítendők voltak, s ha valamely törvényhatóság ellenkezett, mint Nógrád vármegye 1823-i esetében tudjuk, királyi biztos és katonaság küldésével szorított engedelmességre. Nemzeti kultúránk jelen századbeli 1848-évi állapotát eléggé jellemzi az, hogy a bécsi kancelláriától függött Magyar Királyi Helytartótanács által engedélyezett tankönyvek mind latin nyelvűek voltak, és én 1835-ben—36-ban még a magyar litteraturát latin nyelven tanultam, s tudva levő dolog az is, hogy elménk termékeit sajtó alá csak el leges vizsgálat — prenevtura censura — után adhattuk; szóval: rabok voltunk és szabadságunk hajnala félszázadot haladott eszmeharcok után csak 1848-ban jött fel.

Az eszmék szellemi harcának irataiból tudjuk, hogy a földesurak rabigájában görnyedő úrbéreszek jogviszonyának szabályozása, s úgy ezeknek, mint az alkotmány sáncain kívül állott egyéb lakosoknak birtokszerzési és hivatalviselési képességére az úrbéri telkek megválthatására és a közterhek viselésére nézve és az elre haladó kor szellemének megfelelő intézkedések hatottak már 1848-évi is, mert a nemzet sorsát intéző férfiak lelkében megvolt az akarat és törekvés arra, hogy mielőbb elérjünk

azon időt, melyre Vörösmarty Mihály koszorús költőnk azt mondta: „Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor” stb. A nemzet élén állott nagy Széchenyi, Deák és Kossuth oldala mellett jeles hazánkfiaiak nagy serege küzdött megvalósítani mindazon nagy eszméket, melyek a haladás zászlójára voltak írva; tehát nem egy vagy két ember, de az ország értelmiségének zöme tömegesen küzdött a nagy eszmékért; ezen küzdelem volt tehát el készítve az 1848-i nagy vívmányoknak is. Kossuth Lajos lelke és szószólója volt ugyan a küzdők táborának, de valamint a népszabadságnak, úgy egyéb vívmányainknak fő forrása is nemzetünk jobbainak keblében lévén, új korszakunk megteremtésében Kossuth Lajos csak vezér volt, és az vezérlete alatt kivívott nagy eredmények érdemkoszorújában sok levéllel illett másokat is. Eszerint hazánk újabb nemzedékénél elterjedt és Kossuth Lajos Ferenc fia által is már sokszor hirdettetett azon hit, hogy „a népszabadságot Kossuth Lajos adta” téves, és nem is igazságos, mert ezen állítással a 48-i törvények megalkotásában tényleges részt vett több más nagy hazánkfiainak hervadhatatlan érdemkoszorúja sérülést szenved „suum cuique”, mint a latin mondja, adjuk meg mindenkinek a magáét. Kossuth Lajos egy providenciális nagy ember, világtörténeti nagyság, s el tte az utókor is meg fog hajolni, és én, ki már a negyvenes évek elején személyesen esmertem, s egy párszor hallottam az szívet és lelket felvillanyozó beszédeit, szellemi nagyságának varázserejét elb ölvölve állottam az t követők táborában, de testi gyengeségem és egészségi állapotom rosszasága miatt mint honvéd, fegyveres kézzel nem vehettem részt azon küzdelmekben, melyeket hazánk érdekében indított és vezetett, és a hazánk szabadságáért vívott véres csatákat nem láttam,

de mint nemzetőr és népfelkelési kapitány mégis tettem annyi szolgálatot, amennyit testi erőm megengedett, s mint szolgabíró a vármegyénk székhelyén, Balassagyarmaton volt honvédállító bizottságnak állandó tagja voltam, s kint a járásombeli falvakban is toboroztam; szóval amit állásomban és testi erőmhez képest megtenni lehetett, egy percig sem mulasztottam el. Rendes lakásom ezidőben Csalár községben volt, de hetenként kétszer is be mentem Balassagyarmatra, hogy a honvédek szakadatlanul tartott sorozásánál részt vehessek.

Ezen sorozás idejében emlékezetes maradt el ttem patvarista korombeli első nőköm, Kacs Kovics Károly viselete; ez a fiatal ságot lelkesítette és buzdította, s t több besorozott n s férfi családtagjainak gondozására is vállalkozott; később mégis az ellenség táborában mint élelmezési biztos szerepelt!

Az 1848. márc. 15-én Pesten történekről Balassagyarmaton csak másodnapon, márc. 17-én vettünk hírt, s ezt másnap reggelig zeneszó mellett tartott vigadozással ünnepeltük meg; ezután Pestről és Pozsonyból naponta érkeztek a hírt hozó staféták. Az öröm és izgatottság szakadatlan láncolatával vártuk a történekr hírére, míg végre elérkezett április 11-e, a hazánkban új korszakot alkotó 48-i törvények királyi szentesítésének napja, és az első magyar kir. ministerium működésének kezdete. Ezzel a megsz nt rendi alkotmány helyébe lépett népképviselési rendszernek megfelelő változások első sorban a törvényhatósági bizottság megalkotása és a képvisel választókerületek rendezése, vetettek fogantatba; ezután nem sokára megtartattak a képvisel választások, de a képviselési rendszer alapján egybehívott országgyűlés működését csakhamar megzavarták azon mozgalmak, melyeket a bécsi reactio idézett el, és ezzel megkezdődött azon

véres harc, melyet Magyarország elbb, illetve kezdetben a felizgatott nemzetiségekkel, s azután két Nagyhatalom, Ausztria és az ennek segítségére jött Oroszország ellenében oly kitartással és hsiességel vívott, mint a világ még keveset látott, de fájdalom, sikertelenül, mert a nagy ernek végre is engedni kellett. Hs seregünk 1849. aug. 13-án Világosnál letette fegyverét. Mi következett ezután? Leírni képtelen vagyok, de ennek leírása nem is ide tartozik, és én, ki ezen nagy eseményeket mind átéltem, hazánk vérrel szentelt földjére borulva adok hálát a gondviselésnek, azon megmérhetetlen nagy kegyeért, hogy ily nehéz megpróbáltatás után is él hazánk, és alkotmányos szabadságát ma már békében élvezi. Adja isten, hogy ezen szabadság nemzetünk életének örök idkig tartó védbátyája legyen!

Az 1848-i nagy események sorában kétségkívül els az 1848. évi törvények megalkotása, mert ezzel hazánk ezredéves életfája újult meg, és nemzetünk életének minden rétegébe beható gyökereket vert, mert ezen törvények megalkotása századunk nagy eszméinek is diadala volt, a nagy eszmék pedig, mint a szellemek, halhatatlanok. Második azon harci dicség, mellyel Magyarország a „hök hazájá”-nak nevét vívta ki; és most, midn e nemzet vívmányaink halhatatlan nevet vezet jének, Kossuth Lajosnak ércszobrot akar állítani, legyen az bármily remek és felcséses m, a nemzet szívében él emléke régi római nyelven mondv: „aere perennius”; az ércnél örök ebb lesz.

Azt szokták hajdan mondani, hogy „a nagy idk nagy embereket szülnek”, s ezt látszik igazolni az, hogy 48-ban is sok nagy emberünk volt; én mindazonáltal mégis azt hiszem, hogy „nagy emberek teremtik a nagy idket”, mert ha 48-ban nem lettek volna nagy embereink, ezen év is csak közönséges esztend maradt

volna; annyi bizonyos, hogy minden idnek megvannak a maga emberei, voltak és lesznek mindég nagy és kis emberek, de oly sajtáságos jellemeket, mint ket 48-ban és 49-ben láttunk, nem minden id mutathat fel; voltak ugyanis olyanok, mint már fentebb patvarista korombeli első nőkömr l mondtam, hogy 1848-ban még a népszabadságért és hazánk függetlenségéért küzd k táborában lengett magyar nemzeti zászlót követték, és 1849-ben már a magyar nemzet elnyomására küldött császári katonaság táborában voltak, sértett hiúság, önzés vagy kishit ség volt-e oka ezen tévedésüknek, nem keresem, de annyit tudok, hogy eltévedésüket az illetk keservesen megbánták,* ezért neveket nem is említék. Szabadságunk egykori nagy bajnokának, Rákóczi Ferencnek idejéb l vármegyénk közgy lésének 1711. évi jegyz könyvében fel vannak jegyezve, kik voltak kurucok (Rákóczi hívei) és kik voltak labancok (császáriak), de 1848/9-b l ily nem feljegyzéseink nem lévén, ma már csak mi régi emberek tartjuk emléünkben és már az 1867. évi kiegyezéssel fátyolt vetettünk a múltakra, és a feljegyzésre méltókból ma már igen kevesen élnek — hagyjuk ket nyugodni, és mi nyugodjunk meg azon boldogító tudatban, hogy él nemzetünk és áll Buda még.

Az 1848-ban Pesten tartott nemzetgy lésre Madách Imre és Madách Pál testvérekkel egy kocsin utaztam, s eközben Madách Pali afölött vitatkozott velem, hogy én református és nem római katolikus vagyok, s miután Madách Imrének mellettem tett tanúskodása sem elégítette ki, egy vacsorába fogadtunk, s ezt Ma-

*Erészbeni fájdalumukat Nógrádban az eltévelyedett urak nyíltan is bevallották.

dách Pál barátom a Licinius cím étkezdeben megfizette. Ezen két kedves útitárs sok képvisel vel megesmertetett, és ezek barátságos társaságában kedves emlék napokat töltöttem. Az ez alkalommal általam megismert képvisel k közül ma már egyetlen egy sem él, a Madách testvérek is elhunytak, Madách Pál a történelmi nevezetesség isaszögi csata napján az éjet szabadban töltvén meghalt és tüdő bajt kapott, s ennek következtében alig egy évvel kés bb meghalt. Madách Imre jóval kés bb, de mindég elég korán, élete delén, 1864-ben halt meg; a hamvai utóbbi lakhelyén, Alsósztrégován egy kis rozszant kápolna alatti sírboltban nyugsznak; és ezen jeles hazánkfiának — ki *Az ember tragédiája* cím nagy m vel világhír és halhatatlan nevé lett — porhüvelyét rejt sírja ma még egy árva k vel sincsen megjelölve. Madách Imre jómódban él egyetlen fia, Madách Aladár felállíthatná ugyan ezen emlékkövet, de talán a nemzetnek valahára majd csak megnyilvánuló kegyeletére vár. Madách Imre szül megyéje, Nógrád boldogult Jen fiam kezdeményezésére mégis tett már annyit, hogy háromezer forintot megközelít alapot gy jtött, és ennek kamataiból a balassagyarmati polgári iskola és losonci tanítóképezde növendékei által készített szépirodalmi munkákat díjazza. Ugyanezen alapból Sátovszky János volt alispánunk Madách Imre életnagyságú képét festtette meg, s ez most a székházunk nagytermét díszít arcképek sorában van.

Szabadságharcunk idejéb l sok érdekes dologra s különösen emlékezem azon napra, mid n 1849. jan. elején Görgey hadseregével vármegyénk délnyugati részén — Rétsághoz — át a bányavárosok felé vonult; eznapi Balogh János Bars megyei képvisel a táborból székvárosunkba, Balassagyarmatra jövén azon hírt hozta, hogy Kossuth és Görgey között nézeteltérések

keletkeztek, minek folytán Görgey felhívást fog intézni a nemzethez, hogy a katonai és polgári hatalom összpontosíttassék, és az összpontosított hatalom egy ember kezébe tetessék. Ezen felhívást (proklamatiot) tudomásom szerint vármegyénk azid ben if - jegyz je, Frideczky Lajos fogalmazta, de nem adta ki. Vajon ezen terv szabadságharcunk végeredményére nézve célszerűbb lett volna? — ma is kérdés, annyi bizonyos, hogy ez sokaknál kínos sejtelmeket okozott.

A magyar hadsereg elvonulása után másodnapra egy csapat osztrák lovas katona jött Balassagyarmatra, s ennek fedezete mellett érkezett ide báró Majthényi László császári biztos, ki m - ködését Horváth Elek alispán és Prónay József f szolgabíró elfogatásával és Budára küldésével kezdte meg, és Jankovich Lászlót els , Veres Pált pedig második alispánnak nevezte ki, s engemet Prónay József helyettesítésével bízott meg. E min ségben nekem igen nehéz feladat volt kikerülni, hogy az ellenség élelmi és fuvar szükségletének kiszolgáltatásához ne járuljak; ezen kerülgetést a császári biztos csakhamar észre vevén, kérd re vont, s mint egykori patvarista és jurátus társam, meglegedett azon mentséggel, hogy járásom vezetése nagyon elfoglal, és nyomban egy új központi szolgabírószágot állított, ezzel én a biztos köréb l kiszabadulván, rendes lakhelyemre, Csalárba, innét pedig nemsokára Gyöngyösre, azid ben if hadiszállásunkra utaztam; Gyöngyösön tartózkodásom idején nevezte ki Kossuth vármegyénk kormánybiztosának Repeczky Ferencet, ki engemet utasításokkal ellátva visszaküldött Balassagyarmatra; útközben Szécsényben, jelenlegi lakásom helyén nagy ovatióval fogadtak, a város értelmiségének zöme fogott körül, s nagy kíváncsisággal hallgatták az általam hozott híreket, de még kis sem beszélhet-

tem jól magamat, mid n az utcán zaj hallatszott, s egy ember nagy robajjal nyitott be hozzánk, azt újságolva, hogy Jankovich alispánt ma reggel Balassagyarmaton elfogták a gerillák, és már hozzák ide, a városházához — így is lett. Jankovich alispán ittlétemet egy rt l megtudván, magához kéretett, és az éjnek itt Szécsényben lehet töltésére kért fel, mert azt hitte, reggel utazva kevésbé fogják bántalmazni; kívánsága közbenjárásomra teljesített, és ezért Jankovich, mint mondá, örökös hálára kötelezettem lett.

Jankovich alispán elfogatását néhány nappal el z leg 1849. március 24-én Losoncon Beniczky Lajos honvéd rnagy* vitte véghez azt a hadi életünk történetében bravúrt, hogy 33 összevissza szedett huszárral egy 160 lovasból és 400 gyalogkatonaságból állott osztrák hadcsapatot egy óra alatt teljesen leszerelt és harcképtelenné tett, de nem is volt csoda, mert mid n ezen szerencsétlen katonaság nevezett napon Szakálból Losoncra menesztetett, hóval együtt es és oly hideg szél volt, hogy az átázott katonák megdermedve értek Losoncra, és itt még meg sem melegedtek, mid n a magyarság egyetlen ágyújok elsütésével lett urává a helyzetnek, és ezen gy zelem nemcsak az osztrák katonaságnak, de a császári biztosságnak is elkotródását eredményezte. Etájban, de már nem emlékszem, mely napon, jött még ide egy tízezer f b l, Göcz, Jallonovszky és Ranbert tábornokok vezérlete alatt állott osztrák sereg is, de Pöstyén, Ludány és Szakál községeknél 2—3 napig tartott pihenés után ez is elvonulván, vármegyénk egészen megtisztult, s nekem úgy tetszik,

*Jánossy honvédhadnagy közrem ködése és 150 f b l állott gerilla csapat fedezete mellett.

hogy az osztrákok ekkor már nagyon lehangoltak lehettek, mert a községekt l kívántak kiszolgáltatásának megtagadását is nyugodtan t rték.

Ezen seregnek itt id zésekor mindenféle rszemek voltak felállítva, de ezek nagyon álmosak lehettek, mert a Kossuth Lajos kormányzó rendeletéb l Komáromba utazott Lenkey János tábornok egy éjjel Laczay Károly barátom társaságában ezen rszemen keresztül jött hozzám Csalárba, és itt egy napot töltve, a f hadiszálláson vett utasításához képest arra kért, hogy Blakovics Pál volt huszárkapitányhoz Nényére kísérem. Én dacára annak, hogy az ellenség száguldozó katonái majd itt, majd ott felt nve vigyáztak, és így az utazás veszélyes volt, nem a rendes, hanem a hegyi utakon saját kocsimon vittem illetve kísértem el Lenkeyt, ki mint tudjuk, szerencsésen el is ért Komáromba.

Ezen utazás veszélyéhez hasonló volt az is, mid n egyszer 1849. ápr. 10-e táján Csalárból Balassagyarmatra menet bekapott hajdúm a pet i korcsma el tt elvonuló országúton meglátván, hogy körülbelül 20 bakától kísért két szekéren osztrák tiszteket visznek, leugrott a bakról és kivont karddal „megállj!”-t kiáltott a bakákra, de ezek szerencsére nem tudván magyarul, csak bámulva néztek a kísért tisztekre, kik Branyiszlónál megsebesült betegek lévén, bágyadtan néztek körül, és hamar belátták, hogy itt csak egy részeg hajdúval van dolguk, és talán azt is, hogy én a kocsiról visszaint leg rendelkezem a garázda hajdúval, szó nélkül tovább hajtottak.

A császári katonaság és Majthényi László távozása után 1849. április elején vármegyénk közügyének élére Repeczky Ferenc kormánybiztos állott. Repeczky egy négy gymnasiumi osz-

tályt végzett, tudományos el készütség nélküli, de igen ügyes és erélyes ember volt, pályáját Gyürky Pál alispánnál mint elnöki írnok kezdte, és néhány év múlva szolgabíró, 1848-ban pedig országgyűlési képviselő lett. Kormánybiztosságát vármegyénk egész tisztikarának felfüggesztésével kezdte, és kezdetben helyettesített tisztviselővel működött, de egy hónap múlva megyei közgyűlést tartott Losoncon, és itt a törvényes választás mellett önmagát is elváltta a tiszti karról. Első alispán a fogságából már visszatért Prónay József, másodalispán pedig Madách Pál lett, s én előbb viselt szolgabírói hivatalomat kaptam vissza, de hivataloskodásunk nem sokáig tartott, mert az orosz invázió és fegyverletétel mindennek véget vetett. Repeczkyről egyebek között feljegyzendőnek tartom, hogy úgy a közügyek vezetésével, mint egyesek érdekeivel viselkedésével is hatalmának nagyságát tüntetve legjárt el, és kormánybiztosságát Komáromba menekülését elkövetve napokban azzal végezte be, hogy a Kossuth pénzügyessége alatt forgalomba jött magyar bankjegyeket forgalmuk csökkenésével elfogadni vonakodókat rögtönítél bíróság elé állítással fenyegette, s ennek az lett a hatása, hogy a szomszéd vármegyékben is ideözönlöttek a magyar bankjegyek, és ezeket a néhány hét múlva hatalomra jutott osztrák kormányemberei összeszedetvén, mint valami értéktelen rongyokat, zsákokba tömve nyilvánosan égették el. Mennyi kárt okozott vármegyénknek Repeczky e részbeni szigorúságával, kiszámítani nem lehet, az öntudatlanságának tulajdonították sokan Losonc városában aug. 8. és 9. napjain történt elpusztítását is, mert ezzel az oroszok egy kémcsoportjuk élén állott orosz hercegnek Losoncon oroszra történt lelövetését bosszulták meg, és ezen lelövetés állítólag Repeczky utasításából történt;

de én úgy tudom, hogy minden e részbeni gyanúsítást határozottan visszautasított; és bármit tett legyen Repeczky, el kell ismerünk, hogy jó hazafi és a legerélyesebb kormánybiztosoknak egyike volt!

Repeczky kormánybiztosságának idejében feljegyzésre méltó a kriványi táborozás, melyet a felvidékre idevárt oroszok fel tartóztatására 1849. július hóban a kriványi hegyszorosban rendezett, de szerencsére nem jöttek a várt oroszok. Egészségi állapotom rosszságának ellenére én is felutaztam ezen táborba, de egészen még oda sem érhettem, mert a már előbb is mutatkozott epebajom Vámosfalván annyira kitört, hogy a táborból odahívott orvosok Losoncra vitettek, de itt is csak két napig maradhattam, mert Görgeynek vármegyénk — Balassagyarmat és Losonc közötti — főútvonalán visszavonuló hadseregét nyomban követték az oroszok, és ezek előtt menekülni kellett. Ekkor láttam Görgeyt Losoncon bekötött fővel a Gácsai utcában levő Kubinyi-féle ház előtt megállani, és az udvarban lovagolni. A kriványi táborozás merész gondolata volt Repeczkynek, mert rendezetlen kis seregét az ellenség Krivány hegycsúcsairól egypár ágyúval tönkre tehetné volna. Ezen néhány száz nemzetőrrel és ugyanennyi népfelkelővel állott kis hadsereg fegyverzete: vadászpuska, kard, kasza és vasvillából állott, vezérük maga Repeczky Ferenc volt, és egy felkelő vezérhez illő tekintéllyel tartotta fel a rendet, de a pajkos fiatalság mégis kifogott rajta, és így az történt, hogy a számára készült ebéd javát képezett túrócsuszát néhány Szécsényi vidéki fiú élén Nagy Andor (ki ekkor tiszti alügyész és később egy kis ideig szécsényi járási főszolgabíró is volt) ebéd előtt elfogyasztotta, és ezért Repeczky annyira megharagudott, hogy Nagy Andort hazaárulónak nevezte; de a

fiúk ezt nem vették komolyan, magát az egész táborozás alapeszméjét sem lehetvén komolynak venni, mert ha okát és célját komolyan megfontolják, az egész táborozást egy kis mulatságos hadgyakorlatnál egyébnek tekinteni nem lehet; s hogy mégis belementünk, ezt azid ben nagy lelkesedésünk mámorában tettük; belementünk mi azid kben oly dolgokba is, melyeket valamint ma, ötven év múltán, úgy már akkor — 1849-ben — is elítéltünk. Ilyenek voltak a Repeckzy kormánybiztos által elbb Losoncon, azután Balassagyarmaton tartott „függetlenségi ünnepélyek”, melyekről minden el lehet mondani, csak azt nem, hogy vígak lettek volna.

A kriványi táborozást megelőzőleg szerveztetvén vármegyénkben a népfelkelés, én mint szolgabíró, állásomnál fogva népfelkelési kapitány voltam, és egy katonai képzettséggel bírt barátom, Fáy Károly nemzetőr kapitány segédkezése mellett Bussán két vasárnapon hadi gyakorlatot tartottam, és ez alkalmakkor Franczenbach György bussai plébános mindég tábori misét mondott, és gyakorlatok után egy-egy hat akós hordó borral vendégelte meg a népfelkelőket.

Szabáságharcunk lezajlása után letiport hazánk sorsának fájdalmas érzetében elmerülve vonultam vissza a nagyvilágtól, és Csalárban volt lakásomon húztam meg magamat, és itt csakhamar egy híres eset ért. 1849. szept. hó végén egy vasárnapon este felé mezei sétából hazatérve a csaláriszóló kb. egy csapat részeg ember jött felém, és hozzám hallatszott beszédjökben azt vettem észre, hogy meg akarnak támadni, de azon hitben, hogy embereimmel én mindég jól bántam és községeimet átvonuló ellenség zsarolásától többször megmentettem, nem féltem, de mi-

de azt kezdték kiabálni: „ez is Kossuth kutya,* üssük agyon!”, szívem elszorult, és kínos érzelem fogott el, s ezen szokatlan érzelem nyomása alatt elhatároztam, hogy zsebkésemet a hozzám elnyúló támadónak szívébe döföm; ezen elhatározás után teljes elszántsággal vártam a támadást, ami csakhamar be is következett, de midn a hozzám közeledett részeg csapat vezérére reákiáltottam: „mit akarsz?”, ez megrezzenve gyáva meghunyászkodással csak azt felelte: „vagy maga az, tekintetes uram!”, és az útparton állott társaihoz menve azt mondotta nekik: „ne bántsuk, ez a mi volt szolgabíránk”. Ezzel én szerencsésen megmenekülve értem a faluba, és egyenesen a község házához mentem, s elbeszéltem az esetet, minek folytán a községi bíró támadóim elébe ment, és ket rögtön kérdésvonta, másnap pedig a községi választmány elé terjesztvén az ügyet, a választmány határozatához képest megbotoztatta támadóimat.

Ez esettel kapcsolatban feljegyzendőnek találom, hogy vidékünkön gonosz lelkű bujtogatók az úrbériség megszüntetésén bámulókat azzal ámították, hogy az úrbériség megszüntetésére már régen, évekkel elbb kiadatott a „királyi rendelet”, de ezt az urak eldugták, és most ezért van a háborúskodás! Mennyire el volt terjedve vármegyénkben ez a tévhit, mutatja azon eset is, hogy Varbó községben egy elámított jobbágytelkes gazdaember siralomházba, akasztófa közelébe került azért, mert butaságában a mondott királyi rendelet eltitkolásával vádolta nyilvános helyen az urakat, és kiölésükre bízta a népet. Ezen bnesetben én vizsgálóbíró voltam, s mint ilyen, a helyszínen — Varbón —

*A magyar nemzeti zászló híveit nevezték így 1849-ben a fekete-sárga zászlót butaságból és zsoldért követők.

több tanút kihallgatván, meggy z dtem a vádlott b nösségér l, de látva azt, hogy ezen butaságában elkábult ember, t le igen távol állott azon törekvéseknek esnék áldozatul, melyeket a józanul gondolkozó magyar nép azid beni lelkesedésének leh tésére Bécsben eszeltek ki, én e szerencsétlen ember b nügyének rendes bírósághoz lett utalását eszközöltem ki.

A nemzetiségeknek ellenünkbeni felbujtása hasonló forrásból és hasonló célból eredt, mert hogy a vélünk századokon át jó- és balsorsban egyenl en osztozott és a magyar néppel mindenben egyenl jogokkal bírt tót, szerb és oláh nép éppen akkor önmagától lázadott volna, fel ellenünk, mid n a nemzet jogait és honfitársaink egyéni szabadságát tágítani akartuk, józanul feltételezni nem lehet; és most, mid n a Lajtán túli tartományokat összertartozásukban éppen a nemzetiségi harc zsibbasztja, elmondhatjuk, hogy ez a b nnek büntetése.

* * *

Az 1849. évben vívott nagy csatáink gyászos vége után elleneink haragja bosszúállásban tört ki, s nem elégedve meg h s tábornokaink és sok más nagy emberünk kivégzésével, a legártatlanabb emberek is üldöztettek, és rabláncokra f zve börtönökbe hurcoltattak. Az 1849. október 6. gyászos emlék nap estéjén Jakabfalvy Antal honvéd rnaggyal Szécsényben találkozáván, hozta meg Batthyány Lajos gróf, els magyar miniszterelnökünk kivégzésének hírért; ennek hallatára elszorult keblem fájdalmas érzetével borultam e gyász hírt hozó barátom keblére; sírtunk és szótlánul néma megadásban fojtottuk el fájdalmunkat; ezen gyász hírt nemsokára követte a már földünk színér l is elt nt

„Újépület”-ben és Aradon történt kivégzések híre, fájdalmunk tet pontját érte, de fennhangon még sírnunk sem lehetett, mert a honfiúi érzésnek legkisebb nyilvánulása „felségsértésnek” vetetvén, bitófát vagy börtönt vont maga után.

Mindezekre visszagondolva elmondhatjuk a Kölcsey Hymnuszából ideill verssort: „Mebünhődte már e nép / a multat s jövend t.” Vármegyén székhelyén, Balassagyarmaton valami Breisach nev osztrák rnagy ütötte fel sátorát, és elkezdvén az üldözést, többek közt engemet is berendelt, de Jankovich László már ekkor újból elfoglalván alispáni hivatalát, ennek pártfogása és jótállása mellett szerencsésen megszabadultam, és azt hittem, hogy már nyugodtan lehetek, de alig egy hó múlva, egy októberi napon alkonyat felé, Horváth Albert csendbiztos állított be hozzám, és az rnagy rendeletéb l Balassagyarmatra akart vinni, de én férfias elszántsággal jelentettem ki, hogy nem megyek, mire szobám ablaka el tt állott kocsiján várakozó két pandúrjára mutatva er szakos bevitellel fenyegetett, mire tet pontjáig fokozott elszántsággal azt feleltem: „hagyj fel szándékkal, és jelentsd uradnak, hogy nem találta itthon; ismered még maig is szolgálatomban lev Imre hajdút” — kir l mint kiszolgált huszár káplárról általánosan tudva volt, hogy vakmer ségig bátor ember, és érettem t zbe is menne — „ezen itt kezem ügyében lev csengetty meghúzásával rögtön itt lesz, és téged pandúrjaiddal együtt összevagdál; ha életedet szereted, menj, és tégy úgy, amint mondtam!” Horváth csendbiztos nem vévén tréfára a dolgot, távozott, és kérésemre megígérte, hogy az esetr l Jankovich alispánt bizalmasan fogja értesíteni. Én még aznap este kocsira ültem, és a Pálfalvához közel fekv Karakó-pusztára hajtottam; itt és a környéken esmer seimnél három hetet töltve csak

akkor tértem vissza, mid n Jankovich alispán egy bizalmas ember által tudatta velem, hogy az üldözend k lajstromából már töröltetett. Ezzel Jankovich László velem az év tavaszán Szécsényben tett ígéretét teljesen beváltotta, és én ezért hálaérzettel gondolok reá, és még ma is sajnálom, mert jószív ember és lelkében magyar volt, és tudom azt is, hogy t az ellenség táborába nem aljas érdek, hanem balvégzete sodorta, és ennek fájdalmában nem is élt sokáig, mert 1855-ben, 47 éves korában meghalt. Neje, született Kovács Laura (az egykori dúsgazdag Kovács Zsigmond leánya) egy évvel el z leg hunyt el. Árván maradt két gyermekük — Béla és Ilona — feln ttek ugyan, de elzüllöttek.

Csalár községb l 1850. szept. hó végén tettem át lakásomat Szécsénybe — hol már el bb, 1847-ben Pálfalváról eljövet is laktam egy évig — szécsényi lakásomat minden foglalkozás nélkül kezdtem meg, mert az 1849. év végén beállott absolutismus — Bach korszak — embereivel érintkezni nem akartam, s hogy mégis fenntarthassam magamat, testvéreimmel 1851-ben megsztoztam, s az ennek folytán Bágyonban jutott atyai örökségemet eladtam, ugyanakkor eladtam első n m Pozsony megyebeli El patony községben volt birtokrészét is, ezen eladási áraból 1852-ben* építettem a F utcán azon házat, melyben életem boldogságának nagy részét töltöttem. Házam felépítésével egyidej leg ügyvédi irodát nyitottam, irodám hamar keresett és jól jövedelmez lett, minélfogva már azévben nyílt házat vittem, és vendég vendéget érvén házamnál, ez csakhamar gy lhelye lett a Szécsény vidéki búsmagyaroknak, kikkel elég óvatosan beszélgettünk ugyan elnyomott hazánk állapotáról, de búsmag-

*Ugyanekkor vettem a szécsényi sz l t is.

gyar társaimnak gyakori látogatása mégis gyanút keltett a reánk éber szemmel felvigyázott németeknél, mert egy este, mid n éppen helyb l több vendégem volt, a helybeli zsandár rmeister egész díszben állított be hozzám, és rövid körütekintés után engemet egy bizalmas szóra mellékszobámba kérve azt mondotta, hogy hivatalosan, fels bbségét l vett utasítás folytán jött hozzám, mert utasításával vett értesülés szerint itt ma a vidékr l több Kossuth-párti ember lesz, de lengyel nemes és neje Debrecenb l származott, magyar leány lévén, nem szeretne engemet bajba hozni, minél fogva arra kért, mint magyar nemes becsületszavam adásával biztosítsam t, hogy itt ma semmiféle titkos összejövétel nem lesz, s ilyen nem is terveztetett, mire én a kért nyilatkozatot megtettem, és kardját leoldva vendégeim által már környezett asztalomnál mint vendég telepedett le, evett és ivott és eközben annyira felmelegedett, hogy tüzesebb tósztajainkat is mosolyogva hallgatta, s mielőtt távozott volna biztosított, hogy ha azid ben napirenden volt feladások folytán valami kellemetlenség várna reám, lesz az röm, ne tartsak semmit l. Hála istennek, nem is volt egyéb bajom annál, hogy ügyvédségem folytathatása végett az osztrák törvényekb l vizsgát kellett tenni, és a törvénykezésnél német nyelv hozatott be, és ezen bajokon is szerencsésen átestem, mert az ügyvédi vizsgát 1855-ben Pozsonyban letettem, és perirataimnak magyarul lehetett beadására kivételes engedélyt nyertem.

Ügyvédi m ködésem kevés kivétellel peren kívüli eljárásokból állott, és a peres ügyeket mindég barátságos úton egyezségileg igyekeztem elintézni, s ez annyira sikerült, hogy 1853-tól 1867-ig tartott ügyvédeskedésem ideje alatt alig volt öszvesen tíz olyan ügyem, melyet bírói végrehajtással kellett befejezni, és

ügyvédségem mégis tisztességes kenyeret adott. Peres feleim egyezkedésénél két esetben az egyrészt a felajánlott és másrészt a elfogadott eskü letétele volt a döntés, és ezen mindég titoktartás ígérete mellett történt esetekben a feljegyzésre méltónak találom, hogy egy jó barátom, R. J. által B. I.-nek adott pénzkölcsönből eredt kérdést ez utóbbi által tett esküvel döntöttük el, és az esküt tevő B. I. ezen eljárásunk napjának évfordulóján, éppen egy évre meghalt, és ezen eset megerősíteni látszik köznépünknek azon hitét, hogy a hamisan esküvő ember egy évnél tovább nem élhet.

Ügyvédkedésem első éveiben sok volt az örökösödési és zálogváltási per, melyek az országos megszüntetés folytán, záros határidő alatt voltak indítandók és folyamatba teendőek, minél fogva elég sok dolgom volt, és az e közben történetekre már nem is emlékezem, kivéve két peres esetet, melyekről a helyen is megemlíkeznem érdemesnek tartom. Első az, melyet Laczay Károly végrendeletének érvénytelenítése végett nyitott, Laczay Antónia férjezett Balogh Antalné a végrendeleti örökösök, Beke Albert és testvérei ellen indított; ezen pert a felperesnek férjének és ügyvédjük, I. D. nagy befolyásának és az eladó törvényszéki bíró véleményének ellenére megnyertem, de az ítéletet mégis fellebbeztem, mert indoklását védenőim érdekével ellenkezésként találtam. Ezen esetnek feljegyzéséhez sajnálattal kell feladnom, hogy Beke Albert (ki a Laczay örökség megnyílása előtt törvényhatósági gyakorlat végett nálam majd egy évig lakott) erényomban egész életén át hálátlanul viselkedett, ellenben édesatyja, Beke Gábor, kivel fiatal koromban sok jó napot töltöttem, haláláig barátom maradt. Második nevezetes perem az volt, melyet Szent-Iványi László fivére, Szent-Iványi Ferenc ellen

azért indított, hogy az általa és fivérei által közösen bírt ipolyrónai uradalomnak öröklési jogából Szent-Iványi Ferenc leánygyermekait kizárja, mert nagyatyjuk, idős Szent-Iványi Ferenc országbíró végrendeletében ezen uradalmat fiágot illetően mondotta. Ezen perben igen szép és érdekes jogi kérdések merültek fel, és mindkét fél több éven át elkeseredésig pereskedett, míg végre kiegyeztek, és az általam képviselt Szent-Iványi Ferenc négyszázezer forinttal elégtételt kapott. Mindezeket itt feljegyezni érdemesnek találtam azért is, mert a balassagyarmati törvényszék előtt ügyvédkedésem idejében folyt perek között a majorsági — cenzurális — zselérek ügye, melynek hasonmása Balassagyarmaton egy negyedszázadig folyt, igen rövid idő alatt és a zselérekre nézve igen kedvezően döntetett el; a birtok tagoknak 1866. végén kezdett kihatásával már csak a közös legelő és az úgynevezett nemes házhelyek kérdése maradt fenn, de ennek eldöntésébe én már nem folytam be, mert az 1867. év elején visszaállított alkotmányos életünk kezdetével közszolgálatba léptem.

Az itt említett perek mellett még több más ügyeket is felemlíthetnék, mert a Gyöngyös–Pásztó-i és terebesi* uradalomnak az esztergomi egyházmegyének, Szécsény városának és több tekintélyes családnak rendes ügyvédje lévén, ügyvédi munkám köre elég tágas volt. Feleim képviselőjében mindég csak az igazságot keresvén, ezzel ellenkező ügyek védelmére sohasem vállalkoztam.

Ügyvédtársaim Szécsényben: Szojka Samu, Lovcsányi Timót, Kabzán István és Velits Antal voltak, és én úgy ezekkel, mint a vármegyénkben és ezen kívül velem összeköttetésben állott kartársaimmal is mindég jó viszonyban voltam, és feleimmal sem volt bajom, mert ezek ellenébeni követeléseimnél min-

dég és annyira engedékeny voltam, hogy kiérdemelt díjaimból még ma is szép, de már elévült és így sohasem látandó összeg van hátralékban; szerencsémre így is megélek, és kárpótlásul szolgál azon tudat, hogy m ködésemre nyugodt lélekkel tekinthetek vissza. Önérdék sohasem vezérelt, s hogy e tekintetben senki se gyanúsíthasson, sok vagyon szerzésére kínálkozó alkalmat mulasztottam el; ilyen volt többek közt egy öreg — Gál Amália nev — kisasszony ajánlata, ez potom évi járadékért akarta rám ruházni Rárós-Mulyadon volt birtokát, ezen jóakarató kisasszony visszautasítása után három hónap múlva meghalt; ilyen volt a Dolányban 50 évig özvegységben élt Darvas Józsefné asszony, ki annyira szeretett, hogy százezer forintot ért birtokának örököse lehettem volna; végrendeletét a hozzá legközelebb állott Darvas család egyik tagjának Szent-Iványi Ferenc barátom érdekének legkedvezbben készítettem el, és magam néhány száz forint legatummal elégedetem meg. Hasonló szerencse késértett 1862-ben akkor is, mid n özvegy Pukyné halálával a Tábpsuztán többek által öröklött nagybirtok tulajdonosainak képviselője, Zsarnay barátom (ki arról nevezetes, hogy az 1861. évi országgyűlésen a felirati és határozati pártoktól eltérve V. Ferdinándhoz mint azidben még élt koronás királyhoz kívánt feliratot intézni) holdanként 25 forintért és igen kedvező fizetési feltételek mellett ajánlotta nekem megvételre az egész ezer holdas hagyatékot. Szerénykedésem vagy jobban mondva ügyetlenségem ejtette-é el ezen szerencsét, nem tudom, de azt tudom és látom, hogy ezen birtok holdanként ma már 100 forintot is megér, és egészen idegen kézen van; az ebből levonható tanulság pedig az, hogy a szerencsét akkor kell megfogni, mikor megkapható!

Az ügyvédi életemben 1861-ben elmondottak során érdemesnek tartom feljegyezni, hogy a régi megyei pertár asztalán állott mindég a perek lajstroma; ez egy nagy könyv volt, és első lapján a következő ima volt: „Omnipotens Deus, suscit lites, inter potentes, bene solventes et nunquam finientes. Amen!”

Az itt eladottakból láthatólag ügyvédi m ködésem egészben az absolutismus korszakába esett, és mert ezen korszak volt az, mid n minden jóra való magyar ember együtt tartott, s minden törekvésünk az alkotmányától megfosztott magyar nemzetet vérig sértett zsarnokság láncainak lerázására irányult, de tehetetlenek lévén csak tartottunk és szenvedtünk, s tehetetlenségünkben az úgynevezett „vis inertiae”-vel éltünk, és emellett elbocsátottunk nem ismert buzgalommal s áldozatkészséggel pártoltuk irodalmunkat, s mid n szabadulásunk útját ebben kerestük, nem csalódtunk, mert ha az olasz és porosz háborúk elbocsátották is szabadulásunk óráját, én irodalmunk pártolásában a legbiztosabb erőt találtam; igen üdvösek és célhoz vezető k voltak gazdasági egyesületünk gyűlései is, melyek többnyire itt, Szécsényben tartattak, és gazdasági ügyeink mellett politikai helyzetünk megbeszélésére is szolgáltak.

Miután életírásom keretébe már egy kis korrajz is vegyült, mivel itt életem képét tovább festeném, megengedhet nek tartom itt feljegyezni azt, hogy hazánk ezredéves története szerint mindég hiú törekvés volt az, mely sarkalatos törvényeinkkel bármi részben ellenkezett; tanulság és erős bizonyíték erre először az 1849. évi márc. 4-i kiáltványformában megjelent márciusi karta, melynek betűi még meg sem száradtak, mid n már elenyésztek; másodszor az októberi diploma, melyet úgy, mint a kartát Bécsben 1860. okt. hó 20-án adtak ki; mindkettőreánk tükömlő —

octroalni — kívánt alkotmányt tartalmazott, de se alapjában, se részleteiben nem egyezvén meg a mi si alkotmányunkkal, önmagukon hordták a tarthatatlanság jellegét. Az els r l tudomást sem vettünk, de a második már reményt nyújtott arra, hogy vesztett szabadságharcunk hajnala ismét közeledik, ennek reményében 1861-ben törvényhatóságaink szervezkedni kezdtek és országgy lés tartatott, de mindez rövid ideig tartott, és csakhamar oda jutottunk, ahol 12 éven át a Bach korszakban voltunk.

A most érintett 1861-i országgy lésre képvisel nknek Szécsényben Pulszky Ferencet választottuk meg. Választási elnök Sréter Horác, én pedig jegyz voltam, s minthogy Pulszky még 1849-ben külföldre menekült, és amnestiát 1861-ben még nem kapott, az országgy lésre sem jöhetett be, minél fogva Szécsényvidéki barátaim engemet kértek fel, hogy ezen sajtáságos körülmények között tartott országgy lés megnyitásáról alapos tudomást szerezzek; barátaim kérésének engedve leutaztam Pestre, és az érkezésem után els dolgom volt az Arany Sas címet viselt Újvilág utcai szállodába menni, hogy az ott együtt lakott Madách Imre és Frideczky Lajos képvisel k közül utóbbit karzatjegyszerzésére kérjem fel, s ezt , ki gyermekkorom óta barátom és unokatestvérem is volt, szíves készséggel megígérte.

Másnap az országgy lés megnyitásának reggelén egy barátom társaságában Budára mentem, hogy az országgy lés két házának felvonuló tagjait láthassam. Budán, a királyi vár tróntermében felsége helyett gróf Apponyi György királyi biztos tartotta a trónbeszédet, de ezt mi a vár udvarán állott közönség körében nem hallhatván, visszatértem Pestre, és itt egyenesen a Lloyd épületbe mentem, hogy a Budáról visszajöv f rendeket színr l színre láthassam; a Lloyd nagytermébe érve csudálkozva

láttam, hogy a termet még csak most tisztogatják, az elnöki emelvény már készen volt ugyan, de az el tte állott kis feny fa asztalt — melynél az ország primásának széke állott — csak akkor vonják be piros bársonnyal, és a nemzeti zászlókat is csak akkor t zik ki, s mindezen készül déssel már csak a f rendek odaérkezéseinek perceiben lettek készen. Egy terem rhöz eziránt tett kérdésemre arról értesültem, hogy csak aznapon reggel lettek a terem feldíszítésére utasítva. Ezen késedelem bennem azon gyanút keltette, hogy a félénk és ingadozó bécsi kormány ekkor is az utolsó percig habozott, és nem tudta, mit tegyen; így van ez, ha az ember rossz úton jár, és útján nem a jóakarát vezérli. A terem elrendezése után igen kevés id múlva megérkezvén Budáról a f rendek, ezek legid sbjeinek egyike, gróf Eszterházy Mihály mint korelnök foglalta el az emelvényen állott elnöki széket, s err l a hazafiúi érzés meleg hangján üdvözölvén a szép számban egybegy lt f rendeket, s mid n üdvözl beszédében sajnálkozásának adott kifejezést, hogy körükben gróf Batthyány Lajost (a 12 évvel el bb kivégzett miniszterelnököt) nem tisztelheti, a f rendek arcán egy le nem írható fájdalmas érzés vérvörös lángja tört ki, és ezen láng a korelnök éltetésében lobbant el. Az elnöki megnyitó beszéd elhangzása után az 1848. évi dec. 2-án Olmützben kelt trónváltoztatási okmány olvastatott fel, és mid n ezen okmány aláíróinak sorában Bach Sándor osztrák minister neve olvastatott, valami utálatot és megvetést jelent „pfuj”-féle hang dördült el. Ezen jelenetet én sohasem tudom elfelejteni, és itt azért jegyzem fel, mert ezt tudtommal még máshol fel nem jegyezték. Aznap délután lévén a képvisel háznak els ülése, ebéd után karzatjegyem átvétele végett az Arany Sas Szállóba mentem, és itt nagy bosszúság ért, mert Frideczky La-

jos a jegyszerzésr l — mint mondá — elfelejtkezett, és feledékenységének pótlására id már nem volt. Efölötti bosszúságot Frideczky lakótársa, Madách Imre barátom látván, ezen szavakkal fordult hozzám: „sebj, azért ott leszel, máskor, ha ilynem dolgod lesz, bízd rám” — ezután karon fogott, és a Múzeum épületben volt képvisel házi ülés termébe vezetve egy székre ültetett: „ez volna — úgymond — Pulszky Ferenc képvisel tök helye, úgyis te voltál ennek megszerz je, foglald el” — és én távol lev képvisel nk helyir l néztem, illetve hallgattam végig a képvisel háznak Pálóczy László elnökle alatt tartott els ülését.

1861-ben az el z évi október 20-án kelt diploma alapján kezdett alkotmányos forma id ben vármegyénk f ispánjának gróf Zichy Ferenc neveztetett ki, és ennek beiktatása után tisztújítás tartatott, melyen vármegyénk színe-java és el bbkel sége engemet a szécsényi járás f szolgabírójának akart megválasztani, de egy kis párt keletkezett ellenem, és én csak egyhangú választás esetén vállalkoztam volna, a jelölést megköszöntem és szerencsémre az ügyvédi pályán maradtam, szerencsére, mondom, mert ekkor választott tisztvisel ink szolgálata még az évi nov. 4-én véget ért, s ennek oka az volt, hogy a törvényesen meg nem szavazott adók fizetéseit vármegyénk megtagadta, és ezért a mondott napra t zött vármegyei közgy lésünk katonasággal oszlatott fel.

Ezután alkotmányos életünk ismét szünetelt, és a Bach-féle korlátlan uralom helyére jött Schmerling-féle bécsi kormány hatalma alatt voltunk mindaddig, míg halhatatlan emlék Deák Ferencünk bölcsessége az úgynevezett 67-es kiegyezés útjára vezetett, és ezzel régi alkotmányos életünk teljes mérvében vissza-

tért. Ekkor Deák Ferenc méltó társának, Andrássy Gyula grófnak elnökle alatt alakult magyar királyi ministerium ajánlatára, illetve el terjesztésére felséges urunk királyunk gróf Forgách Józsefet nevezte ki Nógrád vármegye f ispánjának, és ez az 1867. ápr. 23-án történt beiktatását követ napokon — ápr. 24-én és 25-én — tisztújítást tartott; els alispánnak Frideczky Lajos, másodalispánnak Ottlik Ákos és én törvényszéki bírónak választatván meg, a bírói pályára léptem, de ezen csak három hónapig maradtam, mert azévi augusztus hó 7-én már tiszti f ügyész lettem, s mint ilyen 1872. év január hó 10-ig szolgáltam; e napon újból tisztújítás lévén vármegyénk közönségének osztatlan bizalmából f jegyz lettem; ezen választási idény letelte után, 1878. január 3-án ismét egyhangúlag lettem f jegyz nek megválasztva, és e min ségben szül megyémet 1880. évi aug. 14-ig szolgáltam.

F jegyz vé els ízben lett megválasztásom után 1872. október hó elején foglaltam el a vármegye házában részemre berendezett lakást, és ebben laktam egész családommal 1880. aug. hó végeig.

Gróf Forgách József f ispán 1872. év április havában állásától felmentetvén, helyébe f ispánnak gróf Gyürky Ábrahám neveztetett ki, és ennek bizalmát annyira megnyertem, hogy 8^{1/2} évi együttm ködésünk ideje alatt a vármegyénk kormányzata körében el fordult ügyek mindég a mi akaratum és óhajtasunk szerint lettek elintézve.

Életem és munkásságom fénykora a f jegyz ség volt, mert szül megyém f - és alispánjaival és legtekintélyesebb uraival folytonos összeköttetésben és jó baráti viszonyban állottam, s ezen kívül a szomszéd vármegyék f tisztvisel inek nagy ré-

szével megesmerkedvén, társadalmi állásom kívánalmaimnak teljesen megfelelő volt; s habár ezen jó baráti viszony igen kedves és megtisztel is volt reám nézve, nagyobb érték és állandóbb emlék azon munkásság, melyet közéletünk reformjában, nevezetesen a törvényhatóságok és községek rendezésér l szóló 1870. és 1876. évi törvények végrehajtásánál, a gyámhatóság és közigazgatási bizottság szervezésénél kifejtettem; f jegyz i hivatalom átvételével nehéz feladatok vártak reám, mert az átalakítások és változások sorozata nagy id be és sok fáradságos munkába került, de szerencsére ekkor még életem delén lévén, tehetségem minden erejével arra törekedtem, hogy feladataimnak megfeleljek. Fáradságot nem kímél munkatársam Veres Pál alispán volt, kivel négy éven át, vármegyénk újrászervezésének teljes befejezéseig szolgáltunk együtt. 1876-ban Veres alispán országgy lési képvisel nek választatván, elválásunk az elézkülés könnyei közt történt. Utána Madách Károly lett alispán, kivel magánlag jó barátságban voltam, de esmeretes kényelmeskedése nagyon reám nehezülvén, unottá kezdett lenni; s mid n 1877-ben tíz hónapon át a megyei árvaszéknél helyettesített elnök lettem, annyira kimerültem a munkában, hogy 1879. évben már más nyugalmasabb állás keresésére gondoltam, s ezt az erányomban mindég kiváló jóindulattal és igaz barátsággal viseltetett f ispánunkkal, gróf Gyürky Ábrahámmal is bizalmasan közölvén, továbbmaradásra kért, de a következett 1880. évben már nagyon kezdtem türelmetlenkedni, minél fogva vármegyénk azid n itt már nagyon megunott tanfelügyel jének, Ebeczky Emilnek nyugdíjaztatása s az ennek folytán megüresed állásnak általam lehet elnyerése végett lépéseket tett a kormánynál, melynek élén azid ben Tisza Kálmán állott, s ez el tt

nevem már el bbr l esmeretes volt, mert az 1873-ban itt dühöngött kolerajárvány alkalmával tett szolgálataim elismeréseül felségének 1876. jan. 13-án kelt legfels bb elhatározásából nyert Ferenc József-rend lovagkeresztjét is eszközölte ki; és ugyan az bizalmának nyilvánulása volt az is, hogy a kormány részér l 1878-ban Szécsény kerületi képvisel nek jelöltettem ki, s hogy ezen jelöltséget nem fogadtam el, azt anyagi helyzetemre és családi körülményeimre való tekintetb l tettem, s emellett a kormány kívánatának is eleget tettem azzal, hogy magam helyett Harmos Gábort ajánlottam; ez Tisza Kálmánnak azid beni ellenségeivel, Pulszky Ágosttal meg is küzdött, de elbukott.

F jegyz koromból nevezetes eseményszámba vehet k azon mozgalmak, melyeket azid ben volt tisztújítás és képvisel választások alkalmával f ispánunkkal mindég egyetértve jó eredményekkel vezettünk. Részemr l kiválóan nevezetese az azon gyászünnepélyek is, melyeket az 1876. január 28-án elhunyt nagy hazánkfia, Deák Ferenc emlékének szenteltünk, és az 1867-t l 1872-ig volt f ispánunk, gróf Forgách József arcképének leleplezése alkalmával tartottunk; ez utóbbi felett tartott emlékbeszédem egész terjedelmében jegyz könyvbe iktatással örökítetett meg. A megyei közgy lések határozataiból szerkesztett felirataim szövegét és indoklását mindég tetszéssel fogadták, és soha egyetlen egyet sem kifogásoltak. Ezen feliratok között utolsó volt a boldogult koronaörökös, Rudolf f herceghez és ennek nejéhez, Stephania f hercegn fenségeikhez egybekelésük alkalmából intézett üdvözl levél, melyet Madách alispánnal én is aláírtam.

Végül lelkenek jóles megnyugvásával jegyzem fel azon két indítványt, melyet f jegyz ségem idejében vármegyénk tör-

vényhatósági bizottságának közgyűlésén tettem; első, melyet a jegyzői nyugdíjalapnak felállítása végett a községi törvény értelmében készített szabályrendelet tervezetének bemutatásával tettem; és ezen már szépen megnövekedett alap ma a kiérdemült községi és körjegyzők és ezek családtagjainak segélyezésére szolgál. Második: a megyei közkórház, melynek felállítását a közegészségi törvény végrehajtásával még 1876-ban hoztam javaslatba; de ezen kórház csak húsz év múlva nyílt meg, mert a felállításra általam javasolt fedezet sokáig vita tárgya volt, és csak az ezredéves — millenniumi — adományból nyert megoldást; és elvégre mégis csak megtestesült azon szent eszme, melynek az emberiség érdekében én adtam először kifejezést; és ezért vármegyénk közegészségügyi bizottságának közpályám végeig viselt elnökségével tiszteltek meg.

* * *

1880. évi augusztus hó 6-án neveztettem ki Nógrád vármegye királyi tanfelügyelőjének, minek folytán főjegyzői hivatalomból az ugyanazon hó 14-én tartott közgyűlésen mondtam le; lemondásomat búcsúbeszédbe foglaltam, s erre gróf Forgách Antal v. b. titkos tanácsos úr excellenciája szívem mélyéig hatott szép szavakkal vett tőlem a vármegye nevében búcsút, s búcsúzása végén azt indítványozta, hogy e megye szolgálatában szolgálatában szerzett érdemeimnek elismerése jegyző könyvbe iktatással örökíttessék meg. Indítványa egyhangúlag elfogadtatván, én a hálaérzetnek legbensőbb érzetével hagytam el azon termet, melyben igen sok és szép szellemi harcoknak voltam négy évtizeden át tanúja. E terem volt az én politikai életem iskolája, so-

kat láttam és tanultam itt, itt szívtam és véstem keblemben a szabadelvűségnek azon szent eszméit, melyeknek ma is híve vagyok.

A tanfelügyelői esküt Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter kezéhez Budapesten 1880. aug. hó 16-án tettem le, és hivatalomat ugyanazon hó végén vettem át. Munkám kezdetét az iskolai hatóságokhoz intézett körlevélben tudattam a közönséggel, és midán ma ezen körlevélnek irataim közt meglevő egy példányát kezembe veszem, lelkem megnyugvásával látom és érzem, hogy tanügyünk vezetésében követett politikám az ezen körlevélben jelzett programnak teljesen megfelelt.

Tanfelügyelővé lett kinevezésemet közvetlenül követte császári és apostoli királyi felségének 1880. szept. 13-án kelt legmagasabb leirata, mellyel nekem, a közügyek terén tett szolgálataimért a királyi tanácsosi címet díjmentesen adományozni méltóztatott. Ezen kitüntetésnek keltét három nappal előzőleg felsége vármegyénkben — Füleken — történt átutaztában megszólítással is kitüntetett. Hasonló szerencsében részesültem akkor is, midán a vidékünkön 1895-ben tartott hadgyakorlatok alkalmával a nálam — székvárosunkban — tisztelgők sorában megszólításra méltóztatott.

Tanfelügyelői ségem kezdete — mondhatom — nehéz volt, mert népnevelési ügyünk még mindég rögzösítve, primitív állapotban volt, és a viszonyok egyáltalában mindenütt kedvezőtlenek voltak. Először: Fráter Pál és Ebeczky Emil kir. tanácsos uraktól egy rendezetlen hagyatékot vettem át, mert Fráter Pál eléggé képzett és tapasztalt nagyvilági ember — vármegyénknek egykoron országgyűlési követje és alispánja is volt —, de a tanügyről kevés fogalommal bírt, Ebeczky Emil pedig tudomá-

nyosan képzett ember volt ugyan, de a gyakorlati téren igen gyenge, s emellett nagyon kényelmeskedő, anyagi és családi bajoktól gyötört ember lévén; tanfelügyelőségük idején csak kezdetleges munkát végezhetek. Fráter Pál tollnokának segítségével elég buzgalmat tanúsított ugyan, de ténykedése egyáltalán rossz volt, mert hogy többet ne említsek, a csitári és a marcali jó felekezeti iskolákból rossz községi iskolákat csinált; Losoncon az állami tanító képezde részére az ág. evang. egyháztól átvett egy emeletes ódon épületet, és ezen épület átvételekor talán tízezer forintot ért, és habár a sok javítás és átalakítás már legalább ötvenezer forintjában van az államnak, teljesen még ma sem felel meg a kívánalmaknak, s emellett még ma sem tulajdona az államnak. Ebeczky már nem tett ilyeneket, de rendes lakhelye családi körében Gömör vármegyében lévén, itt ritkán volt látható, és ez egymagában is elég jellemzése azon állapotnak, melyben én vármegyénk népnevelési ügyének élére állottam.

Én mint jogász ember egész életemen át törvénykezési és közigazgatási ügyekkel foglalkoztam, tanfelügyelőségem kezdetén nem sokat értettem a tanügyhöz, nem voltam képzett pedagógus, de mert a közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. törvénycikk alapján szervezett iskolatanácsnak kezdet óta tagja voltam, s mint ilyen, népiskoláink vizsgáin a tanfelügyelőségét sokszor képviseltem, és a balassagyarmati állami elemi iskolai gondnokságnak 1868-tól kezdve elnöke voltam, a népoktatási ügyekkel sok oldalról megismerkedtem, emellett a természettudományt is nyert józan ésszel beláttam a hibákat, felismertem embereimet, s habár tanfelügyelőségem lett kineveztetésemtől már elég öreg ember voltam, tanultam és iskolai szakkönyveket olvastam; szóval teljes erőmmel arra törekedtem, hogy hivatalomnak megfele-

lejek. Tudtam és láttam ugyan már kezdetben is, hogy a közoktatási törvény kívánalmainak teljesen megfelelő állapotot teremteni én sem tudok, leginkább arra törekedtem, hogy az égető bajokon segítsék, de mert ehhez először is pénz és másodsorban csak pénz kell, és erre leginkább a felekezeti jellegű iskoláknál lett volna szükség, felterjesztéseket tettem a ministeriumhoz, de ez a felekezeti iskoláktól minden segílyt megtagadott, s tiszteletbeni kéréseim ismétlését is határozottan eltiltott, hagyni kellett a dolgokat úgy, amint voltak. Ily helyzetben felfogom a vármegyénk tótajkú népeinek megmagyarítása lett, s e tekintetben, igaz lélekkel mondhatom, századok mulasztását pótoltam, mert hogy sokat ne mondjak, 102 ág. ev. népiskola közül magyar tannyelv tanfelügyelőségem kezdetén csak nyolc volt, s ez az arány ma már megfordítva van; a többi iskolák állapotáról, mint nem ezen életírás keretébe tartozó dologról, nem is szólok, és csak azt jegyzem fel, hogy legtöbb bajom az ág. ev. hitfelekezeti iskolákkal volt, mert ezeknél a tótság már nagyon meggyökeresedett, és úgy a tanítók, mint a papok, túlságosan féltékenyek voltak autonómiájukra, felfogom velem szemben, mert római katolikus vagyok, s talán nem tudták, hogy kineveztetésemtől először is két protestáns püspök (Szász Károly és Szeberényi János) és a nógrádi legmagasabb állású lutheránus Szontagh Pál v. b. t. tanácsos úr excellenciája gratulált, mégpedig ez utóbbi gratulatója közben azt súgta a fülembe: „azután ne feledd, hogy a protestánsoknak autonómiája van”, és azt sem tudták a féltékenykedő urak, hogy én a protestánsok önkormányzati jogát mindig tiszteltem és nagyra becsültem, és mint ilyen a protestánsok paten-tális korszakában Balassagyarmaton tartott ág. ev. hitfelekezeti közgyűlésen én is szerepeltem, de csak annyiban, hogy a

gy lést ellen rz királyi biztosnak hozzám intézett azon kérdésére: „mit keresek ott?“, azt feleltem: „a szécsényi lutherános urakat képviselem, mert ezen urak nem mertek bejönni.” Az ág. ev. papok mondott féltékenységénél nagyobb baj volt az, hogy a képzett tanítók hiányát esperességi képesítvények osztogatásával pótolták, és a vallástant cseh nyelven tanították, ez pedig éppen oly nehéz volt a mi tót gyermekeinknek, mint a magyar. Schwechta János azid beni f esperest értekezlet tartására kértem fel, és ezen értekezleten az evang. lelkészekkel bizalmasan megbeszélvén a fennforgó kérdéseket, az esperességi oklevelek osztogatásával végleg felhagytak, és a népiskolai tantárgyakkal együtt a vallástant is magyarul kezdték tanítani, s ezzel szent lett köztünk a békesség.

Az értekezletet követ napon székvárosunkban esperességi gy lés tartatott, és ezt Beniczky Gyula felügyel által a Balassa vendégl ben adott dús ebéd követte, melyre én is meghívattam, és az ily ebédeken szokásos felköszönt k sorában Geduly Elek lónyabányai lelkész kedélyes hangulattal emelt érettem poharat, és felköszönt jében a már majd elmérgesedett félreértések elhárításáért köszönetet mondva, a lutheránusok ostorának nevezett. Ezen ostor szóból egy székely származású képezdei tanár — S. J. — azt a legendát, illetve szójátékot csinálta, hogy én fejem formájáról is láthatólag neki földije, székely, mégpedig fejedelmi vérb l származott vagyok, mert mint történelmi tanár úgy tudja, hogy az isten ostorának nevezett Attila fejedelem fiainak egyike, Csaba Erdélyben, a Székelyföldön lakott, és az én seim hajdan ennek nevét viselték. Ez egy kis névhasonlat, de erre is elmondható: omnis similitudo claudicat.

Az itt mondottakból láthatólag én az ág. ev. néptanítókat eléggé ostoroztam, vagyis serkentettem, de autonómiájukat sohasem sértettem meg, és erányukbani jóakaratomnak elég jelét adtam azzal is, hogy a magyar nyelv terjesztése végett vármegyénkben még 1831-ben alakult Nemzeti Intézet ösztöndíjaiból legtöbbet nekik juttattam, és mert ezzel is megmutattam, hogy embereimet vallásuk min ségére való tekintet nélkül érdemeik szerint ítélem meg, hálás elismeréssel voltak erányomban, és a többi hitfelekezettel szemben tanúsított eljárásaimért is hasonló elismerésben részesültem. Az egyházi hatóságokkal mindig jó viszonyban voltak, kivéve egy esetet, mely a már megboldogult Schopper György rozsnyói püspökkel hozott ellenkezésbe azért, mert egy losonci káplánt, ki a tanítóképezdénél hitoktató volt, a képezdéb l kitiltottam, és ezt azért tettem, mert hitbuzgóságával a felebaráti szeretet oltáránál egyesült növendékeink tiszta szívét ezen oltártól elterelni és türelmetlenségre tanítani akarta, és ebb l a ministeriumnál is tárgyalt viszály keletkezett, a harc er s volt, de elvégre is a vétkes hitoktatónak eltávolításával fejeztetett be.

Ezt követte még egy más, családomra is érzékenyen hatott eset, mely nekem és boldogult Jen fiamnak a balassagyarmati községi polgári iskola volt elnökével, a hírhedt Reménffy József ügyvéddel történt összeütközésb l 1885-ben keletkezett, és nevezett fiamnak — ki akkoron balassagyarmati polgári iskolai tanár volt — Balassagyarmatról Szenicre lett áthelyezésével végz dött.

Tanfelügyel ségem idejére esik a vármegyénkbeni iparos tanonciskoláknak és kisedővodák nagyobb részének, úgy a losonci polgári leányiskolának felállítása is, mindezek létrehozási

és szervezeti munkájának oroszlanrészre nekem jutván, most jól esik azon tudat, hogy ezen intézetek létrehozásával népnevelési ügyünknek hasznos szolgálatot tettem.

Ez id beni m ködésem körébe esik az 1881-t 1 1887-ig tartott magyar nyelvi póttanfolyamok felügyelete is, melyet tekintettel arra, hogy ezeken fels bb vármegyéinkb l igen sokan, évenként 80—120 néptanító vett részt, mindég kiváló gonddal és hazafiúi buzgósággal vittem.

Ugyanezen id ben, tanfelügyel ségem végén, 1890-ben írtam népiskoláink számára *Alkotmánytan* cím kis tankönyvemet, mely Dunai A. balassagyarmati könyvtáros kiadásában kétezer példányban jelent meg.

Tanfelügyel i m ködésem 1891. év végéig tartott, mert ezévi október hó 1-én történt lemondásom folytán gróf Csáky Albin azid beni vallás- és közoktatásügyi miniser ugyanezen hó 28-án 43628. sz. a. kelt rendeletével 952 forint évdíj engedélyezése és hosszú szolgálataim elismerése mellett nyugdíjazott, de mert hivatali utódom kinevezése még majd fél évig késett, hivataloskodásom tényleg csak 1892. év április hó utolsó napján ért véget. Ezid óta hosszú szolgálatomnak jól kiérdemelt nyugalma élvezem, és visszagondolva múltamra, jól esik lelkemnek azon tudat, hogy félszázadon túl terjedt hivataloskodásom idején kifejtett munkássággal úgy a hazának, mint az emberiségnek is elég szolgálatot tette, és kötelességeimet mindég híven teljesítve nem annyira magamért, mint inkább a közügyért éltem.

Önérdék életem folyamán sohasem vezérelt, idealista voltam, és ezért a materiális érdeknél — anyagi haszonnál — mindig többre becsültem az erkölcsi jutalmat; ilyen jutalmak voltak nekem többek közt azon megtiszteltetések, melyekben részesül-

tem azzal, hogy az Eötvös alap országos tanító egyesülete 1891-ben pártoló tagjának, a Nógrád vármegyei tanítók egyesülete pedig 1894-ben tiszteletbeli tagjának választott meg; ezért mid n ezennel köszönetet mondok, a hálaérzet eléggé soha le nem róható adójával tartozom a Nógrád vármegyei tanító együletnek, azon fényes kitüntetésért, melyet 1888-ban hivataloskodásom 50. évfordulójának megünneplésével tanúsított. Ezen ünnep életem legkedvesebb emlék napjainak egyike volt, és legkedvesebb emléktárgyaim közé tartoznak azon díszokmányok, melyeket az alkalommal a balassagyarmati állami elemi és polgári iskolák tanítói és a losonci állami tanító képezde tanári kara nekem itt Szécsényben, az ünnepély helyén jó szíveikb l áradott üdvözlettel személyesen nyújtottak át.

Ezen díszokmányok sorába tartoznak és ezekkel együtt talán még unokáim által is híven fognak meg riztetni azon búcsúlevelek is, melyek hivataloskodásom végeztével hozzám oly nagy számban intéztettek, hogy e helyen azokat csak összességükben említhetem meg, és amennyiben azokat annak idején köszön levelekkel nem viszonoztam, mulasztásomat e helyen pótlom azon lelkem mélyéb l ered óhajttással, illetve kéréssel: isten áldja meg nemes törekvésüket, és engemet tartsanak meg tovább is szíves jó emléükben. Legyen szent el ttük mindég azon magasztos cél, melyhez hivatásuknál fogva törekedniük kell! és egyedüli jelszavuk legyen: „a haza minden el tt!”

Mindezekkel kapcsolatban nem hagyhatom említés nélkül el - ször: politikai hitvallásomat, melyr l közpályám esmertetése után talán elég annyi mondani, hogy politikai életem világában a hazaszeretet és koronás királyunk eránti h ség érzete volt mindég irányadó, s emellett mindég a haladás és szabadelv ség

zászlóját követ k táborába tartoztam, s mint ilyen hazánk dics -
ült bölcsének, Deák Ferencnek 1867-ben szentesített politikájához
rendületlen h séggel viseltetem. Ehhez hasonló h séggel vi-
seltetem azon vallás eránt, melyben születtem, és ez a római ka-
tolikus anyaszentegyház, melyhez lelkem tiszta meggy z dése
köt, mert a felebaráti szeretetnek és az isteni örök igazságoknak
legtisztább és legfényesebb templomát ezen egyház kebelében
látom, ezért lelki ügyekben feltétlenül hiszek anyaszentegyhá-
zunkban, de ha ezen egyház kormányzatába világi érdek politi-
kája vegyül, ennek megítélésénél szabad meggy z désemet kö-
vetem.

Másodszor: megemlítenek tartom társadalmi állásomat,
mely az életem során felmerült események leírásából is látható lé-
vén, erre nézve a f jegyz ségnél mondottak után itt már csak
annyit jegyzek fel, hogy úgy hivataloskodásom, mint magánéle-
tem körében is sok jó barátom volt, mások kegyét sohasem keres-
tem, de ha keresetlenül megnyertem, nagyra becsültem, s talán
éppen ezért tüntettek ki barátaim és pályatársaim azzal, hogy tár-
sadal munk terén az el bbkel k sorába emeltek; ilyen kitüntetés
volt az, hogy a balassagyarmati casino élén el bb mint igazgató,
kés bb mint elnök 15 évig állottam, és mid n Balassagyarmatról
1886-ban visszaköltöztem Szécsénybe, egy év múlva a szécsényi
casino egylet is elnökének választott, és ezen tisztséget nyolc éven
át viseltem.

Harmadszor: egészségi állapotomra nézve az, hogy isten ke-
gyelméb l már életem 80. évét betöltöttem, egymagában is elég
jellemz . Nagybeteg életemben csak egyszer, fiatal — n tlen —
koromban voltam, és ezután egy pár évig epebajban és kés bb re-
umás bajokban is szenvedtem, de általában véve elég jó egész-

ségnek örvendtettem; legtovább a reuma kínozván, ennek ki zése
végett több évben használtam a szklenói fürd t, és Szklenóra uta-
zásaim közben Barsszentkereszten* mindég meglátogattam Ipolyi
Arnold püspököt, kinél sógorsági és jó baráti viszonyunknál
fogva kedves emlék napokat töltöttem.

Végül negyedszer: kedélyállapotom mindég jó volt, és mióta
nyugalomban vagyok, még a réginél is jobb.

* * *

Ezzel életírásomnak közpályámra vonatkozó részét is bevégez-
vén, szívem világának és családi életemnek ecseteléséhez fogok, s
ennél az els vonást els szerelmem emlékének szentelem azon
megjegyzéssel, hogy a jogászkor-beli, már fentebb említett es-
meretségem a gyermekszívben keletkez érzelmeknek mulékony
kis lángja és nem szerelem volt, de még az sem szerelem, ha a férfi
szíve egy szép hölgy láttára a küls leg tetsz hölgy lelkületének
felismerése nélkül lobban fel, mert ez csak egy mulékony láng,
mely amint kel, úgy el is enyészik, az igazi szerelem olyan, mint a
költészet, isteni szikra, melynek ég tüzeben megtisztul az
érzelem, az érzékiség háttérbe szorul, és egyedül lelkünk
egybeolvadó érzelme az, mely egész lényünk éltet és boldogító
világa lesz; és így igen természetes, hogy lelkünk rokonsága
nélkül a szívnek viszonzott érzelme is csak érzékiség és nem
szerelem, de sajnos ezt kevesen fogják így fel, és ezért sokan
csalódnak.

*Ma Garamszentkereszt (Žiar nad Hronom). [A szerk.]

Az igazi szerelem ezen fogalmának megfelelő volt azon gyöngéd viszony, mely köztem és Vály Sarolta* között 1843. év tavaszán kezdődött, lelkünk és szívünk egybeolvadó érzetével szerettük egymást, és boldogok voltunk azon hitben, hogy egymáséi leszünk; de végzetünk könyvében nem így volt megírva, 1844. év tavaszán meghálásból tüdővést kapott, és ugyanazon év szeptember hó végén az örök boldogság honába költözött.

Első szerelmem tárgyának megszüntével, szerelmem ég tüze is kialudott, de szívemben mélységes sejt hagyott, és ezt a bánat fájdalmas érzete töltötte be. Sajgó szívem fájdalmára enyhítőt keresve, a munkában találtam enyhülést, és ezen munka a *Magyar magánjogtan* című könyvem írása volt, amit még azévkor bevégezvén, 1846-ban adtam sajtó alá, s ezzel nemcsak magamnak, de talán a közönségnek is hasznot tettem; úgy azon munka, mint az idő annyira meghozta szívem nyugalma, hogy 1848-ban már csak a rohamos haladásban fejlődött közügyek érdekeltek.

Pozsony megyebeli Elpatonyban 1848 elején meghalt egy derék magyar ember, kalmári Várady János földbirtokos és Pozsony megyei táblabíró, ennek egyetlen fia, Sándor, aki az 1848/9. évi vitéz honvédek sorában mint huszár kapitány kezdett végigküzdeni, hajadon névéit — nehogy táborba menetelével önmagukra, védtelenül maradjanak — egyik Máramaroszigeten lakott névérühöz, borbélyi Várady Ádámnéhoz vitte, és a harcok lezajlása után, 1849. végén is hozta vissza, de útközben

*Vály Sarolta édesatyja Vály János, herceg Eszterházy uradalmi ügyésze, ennek özvegye pedig szüli. Hamar Magdolna, Kutasón lakott földbirtokos volt.

itt, Szécsényben lakott rokonuk, Várady István volt szolgabíró társam névéi körében pihenést tartottak, és ezen pihenés az egész család életében fordulópontot jelentett, mert Várady István az átutazó Várady leányok egyikét, Várady Mónikát, ennek fivére, Várady Sándor kapitány pedig Várady István névérét, Várady Borbálát megszeretvén, csakhamar házaspárok lettek, minnek folytán az átutazó árva névék itt telepedtek le; ezek egyikével, a család gyöngyének tartott Várady Celesztával én Beke Gábor barátom házában, 1849. dec. 10-én esmerkedtem meg, később 1850. év tavaszán pedig Lovrich István barátom házában találkoztunk, és ezen találkozás már szívünk és lelkünk találkozása is volt, mert magas műveltséggel párosult angyali jóssággal szívemben a szerelemnek már egyszer kialudt tüzeit élesztette fel; újra élni és éledni kezdtem; hazánk azidőben aggasztó sorsának fájdalmában vélem osztozott honleány volt, és a honfi szívek legmélyebb bánatára is enyhítő balsam volt kedvessége, minél fogva érányabani vonzalmam annyira fokozódott, hogy még az év július hó 17-én németül vettem; esküvőnk itt, Szécsényben, két tanú jelenlétében egész csendben tartottuk meg. boldogok voltunk, de boldogságunk rövid ideig tartott, mert mint a futó csillag korán eltűnt, szerelmünk első zálogának, egy jól kifejlett kisfiúgyermeknek holtan lett megszületése után egy órával később is meghalt 1852. július 10-én. Sírját veres márványkereszt jelzi ezen felirattal: „A legjobb nének és kisededének.” A szeretet és segítség jóságos angyala volt ez; nyugodjék békében!

Ezen kedves emlék nének elhunytával egybeeső időben hunyt el Tápiószelén nagynéném, Komjáthy Teréz; kettős gyászom lett. Ezen jó nénémnek kisgyermek koromtól kezdve min-

dég kegyence lévén, szereteteért erányomban hálás köszönettel tartozom, és hálás érzettel emlékezem meg róla azért is, mert Tápiószelén volt birtokát én örököltem testvéreimmel. Legyen neki nyugodt a föld, melyben örök álmát alussza.

Az ezen gyászeseteket követett 1853. év kezdetén, mint már el bb is megírtam, Szécsényben ügyvédi irodát nyitván, sokak által látogatott házamnál egy napon, 1853. július 13-án — születésem napjának évfordulóján — váratlanul és hívatlanul annyi vendég jött, hogy az ebédnél és utána két akó bor fogyott el; nagyot ittunk a hazáért, mert a honfibánatot azid ben borban ölni szokás volt, talán azért, mert Vörösmarty *Főtí dal*ából azt tanultuk: „Borban a bú, mint a gyermek, / Aluszik”, de bárhonnan vettük is ezen borozási kedvet, nekem jó nem volt, és egy akkoron szomszédságomban lakott jó barátomtól, Szontagh Páltól megrovást is kaptam érte: ez alkalomból most nevezett barátom azt is tanácsolván, hogy házasodjam meg, s ezt különösen azért is óhajtaná, mert egy természetemhez és lelkiütemhez ill leányt ismer, és ez Baloghy Berta volt, kivel az emberek sorsát intéző gondviselés nemsokára összehozott, és a gondviselés egész életemre kihatott érzésbeni intézkedésének története a következő: Egy Pöstyénben lakott rokonom és barátom, Majerszky Ferenc 1854. január 12-én ebédre hívott, és mielőtt asztalhoz ültünk, az udvarba két kocsi robogott be, az egyikben két fiatal emberrel Baloghy Antal, a másikon ennek neje két leányával: aznap Szécsényben valami jótékony célra tartott bálba jöttek; én el bbr l még csak a családf t, Baloghy Antalt esmervén, ridegen, kimért udvariassággal közeledtem a hölgyekhez, és ebéd alatt is csak a mával társalogtam, de a bálban már táncoltam is a leányok-

kal, Baloghy Berta,* a Szontagh Pál barátom által félévvel el bb ajánlott leány csendes és nagyon szemérmes, ellenben n vére, Toncsika igen élénk és beszédes kisleány lévén, leginkább ezzel társalogtam, de közeledtem Bertához is, anélkül azonban, hogy erányában valami vonzalmat éreztem volna; egy hó múlva Losoncon volt bál, hová én véletlenül, készül és nélkül Fülek tájáról hazautazásom közben mentem, és nagyon elcsudálkoztam, mid n Baloghynéval és két leányával itt is találkoztam; bál kezdetén csak röviden üdvözöltem új esmer seimet, de szünóra után — szintén bevallva, már jól bepezsg zve — én is tánckedvet kaptam, és el ször is a szende Baloghy Bertával jártam el az úgynevezett „soupe”-csárdást. Eközben szívem ismét lánggra gyúlván, a szende Bertába szerelmes lettem, és közeléb l a bál végéig egy percre sem távozván, szállásukra is elkísértem, és még aznap látogatást is tettem náluk; ezután k is, én is hazautazván, csak gondolataink találkoztak; én itt, Szécsényben rebegek szívvel lestem és vártam az alkalmat, hogy újból találkozzunk, és szerelmem viszonzásáról meggy z djem; elmentem rendes lakhelyükre, Berkibe; ezután nemsokára Balogon* Majthényi Matild Baloghy Istvánné neve napján és Szátokon, nagynéném, özv. Tapolcsányi Jánosné házánál találkoztunk; ez utóbbi találkozás mindkett nk részér l véletlen és váratlan lévén, meglepetésünk közben kölcsönösen elárultuk érzelmeinket, és én ez alkalmat felhasználva bevallottam szerelmemet, mire sem tartózkodván tovább, rövid kérdésemre bevallotta, hogy is szeret. E perct l kezdve egymásé lettünk, egymásért éltünk. Fri-

*Született Kövesd községben (Nógrád vármegyében) 1831. dec. 11-én.

*Ipolybalog. (A szerk.)

gyűnket a szülők Berkiben 1854. április hó 1-én áldották meg, és esküvőnk ugyanott egy hó múlva, 1854. május 2-án tartott meg; részemről az esküvőnk csak két fivérem: Károly és Lajos voltak, de menyasszonyom rokonai nagy számban, közel negyvenen voltak jelen. Esküvőnk a berki kápolnában volt, tanúkként mint násznagy Balogh Imre kir. táblabíró és egri törvényszéki elnök, s mint v. fély Majláth Béla, Liptó vármegye volt alispánja s utóbb az országos múzeum könyvtárai re szerepeltek. Esküvőnk után nagy ebéd, ebéd után pedig reggelig tartott táncmultság volt. Másnap, május 3-án hoztuk menyasszonyomat Szécsénybe, hol boldog édesanyám várt ebéddel. A berki násznépből többen — hat kocsin — kísérték lakhelyünkre, de innét még aznap délután elutaztak, s én menyasszonyommal egyedül maradván kezdtem meg azon boldog életet, melyet egyenlenség és viszály soha egyetlen percig sem zavart meg; testben és lélekben egybeforrva szerettük és tiszteltük egymást. Házasságunk tiszta egén borús felhőt — több kisgyermekünk elhalálózásának esetén kívül — sohasem láttunk, és szívünk vonzalmának azon meleg érzete, mely egybekelésünkkel összeforrasztott, sohasem hullván meg, családi életünk mindvégig boldog és mintaszerű volt.

Házasságunk folyamán tizenegy gyermeknek adtuk életet.

Első volt Béla fiam, született 1855. febr. 27-én, itt, Szécsényben. Igen kedves kisfiú volt, de igen kisgyermekkorában, 1857. dec. 28-án halt meg; keresztatyja Szontagh Pál barátom volt azért, mert családi életem boldogságának alkotóját — mint már elbb is érintém — nem személyében fedezte fel.

Második fiam Imre, született 1856. márc. 4-én. Ez még kisebb korában, 1857. szept. hó 25-én halt meg. Keresztatyja Ma-

dách Imre, *Az ember tragédiájának* világhírű írója volt azért, mert akkoron már letnt boldogságának fájdalmas érzetere vigaszt az eszmék világában keresett, és nemben a családi boldogság alkotójának eszményképét látva, véle szellemi rokonságban lenni vágyódott, és én ezen vágyát komaságra hívásával elégítettem ki, mert hitünk szerint a komaság szellemi rokonság, és ezzel elbbi jó barátságunkat is megerősítettük.

Harmadik fiam Jenő, született 1858. febr. hó 2-án szintén Szécsényben. Ez egy tudományosan képzett, jellemes ember lett, író és költő volt. Igen korán, életének tavaszán, de már mint nős és gyermekes ember halt meg Budapesten, 1895. január 26-án. Életrajza a Nagy Pallas Lexikonban van. Sírját, mely a kerepesi temetőben XII. 5. 56. szám alatt van, irodalmunk barátai által közadakozásból emelt díszes fehér márványkő jelzi ezen felirattal:

*Ki nap valál, homályban telt el életed, —
Kortársaid serge nem értett meg téged,
De itt, hová homályba térnek mások —
Kezdd dik költő, a' te ragyogásod. —*

(Írta Tóth Béla)

Ezen fiam özvegye, Márkus Gizella — ki jelenleg Komáromban az állami polgári leányiskola igazgatója — öt kiskorú árváját nagy gondnal neveli. Nemes törekvésén isten áldása legyen!

Negyedik gyermekem Mária Erzsébet, született Szécsényben, 1859. okt. hó 22-én. Férjhez ment Veres Ernőhöz 1878. máj. 22-én.

Ötödik Ferenc, szül. 1862. január 22-én és meghalt ugyanazon évi febr. hó 11-én.

Hatodik Lajos, szül. 1863. márc. 14-én és meghalt 1872. év szept. hó végén.

Hetedik Berta, szül. 1865. május 7-én, meghalt 1865. szept. 20-án.

Nyolcadik Celeszta, szül. 1867. jan. 1-én. Még mindég hajdon és az én h séges ápolóm.

Kilencedik Gyula, szül. 1868. szept. 28-án Szécsényben.

Tizedik Margit, szül. 1870. szept. 19-én Balassagyarmaton. Férjhez ment Zubovics Ferenchez 1892. okt. 22-én.

Tizenegyedik Gizella, szül. 1873. január 6. Balassagyarmaton és meghalt 1878. év december havában a vármegye székházában, ahol született, és Lajos fivérével egy sírban nyugszik.

Íme egy kép, mely családom életfájának, boldog házasságunknak gyümölcseit és magának az emberi életnek múlandóságát mutatja; és err l látható, hogy a családi életnek örömei közé is mennyi keser ség vegyül, mert 11 gyermekem közül ma már csak négyen vannak életben. Családi életem boldogságában nem zavart meg egyéb, mint sok kisgyermekem elvesztése. Isten adta és vette el ket, és ugyanaz adott er t, hogy végzetében megnyugodjam. Ebb l látható, hogy az istenbe vetett hit az, melynél életünk legszomorúbb szakában is vigaszt és megnyugvást találhatunk; ezért a hit és remény sohase hagyjon el bennünket; a hit boldogságunk forrása, és ezen forrás frissít je a remény lévén.

Családi életem boldogságának élvezetében jól esett lelkemnek azon tudat, hogy családom körében a szeretet honolt, s ennek meleg érzetét l volt családom minden tagja áthatva, ezért viszálykodás köztük sohasem volt; különösen jól esett lelkem-

nek az is, hogy 1860-tól 1880-ig nálam lakott édesanyám erányában fiúi hálaérzetem adóját leróvni szerencsés voltam. 1873-tól 1886-ig nálam lakott Mari n vérem özvegy Hruskay Antalné is, és ez családom erányában háláját róvta le azzal, hogy Pálfalván volt birtokát leánygyermekeimnek hagyta. Anyám 1880. január 18-án Balassagyarmaton, n vérem pedig 1886. dec. 14-én Szécsényben halt meg. Sírjaikat veres márvány k kereszttek jelzik. Utolsó éveiben általam gondviselt ipám, Baloghy Antal 1885-ben Balassagyarmaton történt halálát három évvel el zte meg napám, szül. Tersztyánszky Amália halála. Erányomban mindkett jó volt. Adjon isten nekik örök nyugalmat.

A Baloghy családból feleségem középs n véré, a már fentebb is említett Toncsikát — Gyürky Antalné — kiválóan atyai-lag szerettem, ennek lakodalma is nálam, Szécsényben tartatott meg, és ezért haláláig mindég apának nevezett. Gyürkynén kívül mindég kiválóan szerettem, illetve szeretem az Isten kegyelméb l még ma is él Izát, Szojka Emil nejét, ki úgy mint Toncsi n vére, erányomban mindég igaz szeretetet tanúsított, és ezt megmutatta azzal is, hogy leány gyermekeinek keresztatyaságával mindég engemet tisztelt meg. Saját testvéreim közül a már el bb is említett Mari n vérem, a még él Károly öcsém, úgy Tóni húgom, Csintalan Mihályné és az ezzel együtt már régen elhunyt Bertalan és Lajos fivéreim voltak azok, kik állandó h séggel viszonzták testvéri szeretetemet; de sajnos egy fivérem, Ferenc, öreg korában megfelejtkezvén magáról, el bbi jó viszonyunk és testvéri szeretetünk kötelékét széjjeltépte egy 1887. év végén hozzám küldött levéllel, melyben önzetlenségemnek mindég féltékenyen rzött érzetét sértette meg. E sorok írásakor már elaggott öreg ember lévén a sír szélén állok, de nyugodt lélekkel

jegyzem fel, hogy panaszlott Ferenc öcsém igazságtalanul és méltatlanul sértett meg, s t hálátlan is volt, mert atyánk halálával én úgy neki, mint többi kistestvéremnek is gyámja, azon túl pedig mindég jót akaró testvére voltam, és ennek tudatában csak azt mondom: Isten bocsássa meg vétkét, mert talán nem tudta, mit cselekedett!

Családi életem folyamában nagy fontosságúnak tartottam azon atyai kötelességet, melyet gyermekeim jó iránybani neveltésénél kellett teljesíteni, s ennek tudatában gyermekeimet mindenek el tt rendre, tisztaságra és engedelmességre szoktattam, ezután a vallás és erkölcsstan elemeire és embertársaink szeretetére tanítottam Gyermekeim kivétel nélkül mind jól tanultak, és úgy az alsó, mint a fels bb iskolákban mindég jó vizsgákat tettek, mint jótanulásuk eredményét felemlítend nek találom, hogy Jen fiam 17 éves korában már verseket írt és lapot szerkesztett, Gyula fiam 22 éves korában jogtudori oklevelet nyert, és Celeszta leányom az egri Angol Kisasszonyok N neveldejében tanuló társai közt mindég els volt. Lajos fiamat pedig mint rendkívüli tehetséget kell felemlítenem azért, mert err l tanítója azt mondta, hogy hozzá hasonló tehetséget elemi iskolás gyermekek között még sohasem látott. Eszerint gyermekeim tanulásukkal nekem nagy örömet szereztek, nem is sajnáltam nevelésük költségeit, s ennél semmire sem adtam szívesebben pénzt, nehezemre csak azon egy rendkívüli — s elég jó nagy — kiadás esett, melyet Jen fiam 1878-ban okozott azzal, hogy két egyetemi tanuló társával — tudtom és engedélyem nélkül — Amerikába indult, és csak messze útról, Hamburgból sikerült tet visszatéríteni. Természeténél fogva ábrándos és nagy világlátásra törekv , de gyenge testalkotású fiú lévén, nem gondolta meg,

hogy a nagy óceánon túl mi várhatott volna reá. Nagy ész, és a szellemek szárnyain mindég magasban repked lény volt ; élete önmagával és a világgal küzdésb l állott; ezért igen korán, életének legszebb tavaszán hagyta el e világot, de hitem szerint egekbe vágyott lelkének világában él, és nevét szép költeményeinek nagy halmazával örökítette meg.

Gyermekeim neveltetését 1886-ban már nagy részben bevégezvén, azév október hó elsején n m és velünk lakott n vérem kívánságára Balassagyarmatról Szécsénybe jöttünk vissza lakni, de visszaköltözésünk örömét éppen k élvezhették legrövidebb ideig, mert — mint már fentebb érintém — n vérem még azévben, n m pedig a következ 1887. év június hó 20-án jobblétre szenderült. N m elhunytával családi életem boldogsága is let nvén, árván maradt gyermekeimmel fájdalomtól megtört szívünk keserves érzetéb l kitör zokogással állottuk körül azon koporsót, mely lelkünk mindenét, egy égb l földre szállott angyali jóságú lélek porhüvelyét, a legjobb n nek s legjobb anyának h lt tetemét fedte el. Ezen maga nemében páratlan jóságú angyali lélek kiérdemelt jutalmát most az égben — hitem szerint — mint szent élvezi, és mi, itthagottjai még ma, 12 év után is könnyez szemekkel emlegetjük t. Hamvai — korán elhunyt els kisgyermekeink és els n mnek hamvaival együtt — egy behantolt sírban nyugosznak, és így együtt alusszák örök álmukat azok, kik engemet szeret szívük melegével boldogítottak. nincsen többé, de emléke kiolthatlanul él szívünkben! Én e n t, mint életében is többször mondtam, „nem is e földr l valót”, imádattal szerettem, de így szerették gyermekei is, ezért imént említett Jen fiam hozzá írt költeményének minden versszakát azzal végzi:

„Áldott vagy te az asszonyok között!”* Sírját gyakran felkeres-
sük, és egy fehér márványkőből készült obeliszk állításával jelöl-
tük meg. Ezen emlékkövön csak neve van felírva, mert e név ná-
lunk, itthagytjainál és esmerseinél is egymagában a megdics-
ülést jelenti. Áldott legyen szívünk és lelkünk e drága kincsének
emlékezete, és az örök világosság fényeskedjék neki, mindö-
rökkön örökké. Amen.

Családi életem boldogságának letelte után özvegységre jut-
ván, bánatos szívvel néztem öreg napjaim elé; vigaszt csak gyer-
mekeim jóságában és szeretetében találtam, de időnként voltak
perceim, midőn az életet is meguntam; az egykoron kedvteléssel
vitt gazdálkodással is felhagyván, 1891-ben birtokomat eladtam,
és ugyanazon év végén hivatalomról is lemondván, magánéletbe
vonultam.

Lemondásomat követett nyugdíjazásom fordulópontot jelentett
életemben, mert ezzel minden elfoglaltságom és gondom meg-
szűnt, de midőn kipihentem magamat, és nem elhunytának
fájdalma is enyhült, régi jókedvem visszatért, és kedélyállapotom
javulása úgy testi, mint szellemi erőmre is jótékonyan hatván, újra
dolgozok, a Nógrád Vármegyei Nemzeti Intézet mo-
nographiájának megírásához fogtam, és ezen munkát szerencsé-
sen be is végezvén, az az 1896. évi országos kiállításon lett ne-
vezett intézet igazgatósága által bemutatva, és ezért Nemzeti in-
tézetünk a kiállítási nagyjéremmel jutalmaztatott; s emellett nekem
is jutott egy kis kitüntetés, mert Nemzeti Intézetünk 1896. aug.
16-án tartott közgyűlésén tiszteletbeli tagjának vá-

* *Anyámhoz* (Balassagyarmat, 1881). [A szerk.]

lasztott, és em nem alapjául szolgáló adatok beszerzési költsége-
nek pótlására kétszáz koronát adományozott; de mindezeknél be-
csesebb azon tudat, hogy ezen monographiában hazánk legrégebb
culturintézetének történetét írtam meg.

* * *

Ez életem története, mit hoz még a jövő, ha ti. még tovább is élek,
nem tudom, de azt tudom és látom, hogy a jóisten mindég velem
volt, és legnehezebb napjaiban sem hagyott el. Fortuna, a
szerencse istenasszony is többször közeledett hozzám, de bennem
nem találta meg fiát, és amilyen lassan jött, oly gyorsan távozott
anélkül, hogy nyomait nálam hagyta volna.

Hogy Fortuna istenasszony látogatása, vagyis a szerencse ke-
rekének forgása közben mily változások voltak anyagi (birtok) vi-
szonyaimban és min eredménnyel gazdálkodtam, erre nézve leg-
tisztább képet nyújt az ekkor rendelkezésemre állott sí (örök-
lött) és szerzett birtokok minőségének és értékének kimutatása s
ez a következő:

1. Az atyai örökségből nekem Bágyonban jutott birtokrész,
melynek eladási árából tisztán csak egyezer ezüst forintot kaptam.

2. A Pálfalván fivéreimtől és Ruttkay Lászlónétól vett birtok-
részek, melyeket távollakásom miatt magam nem kezelhetvén és
haszonbérbe adni sem tudván, megszerzésük után pár év múlva
[?]-ban eladtam Bóth Ernőnek és társainak úgy, amint vettem
6000 ezüst forintért, de ez mint átfutó összeg, itt számításba nem
vehető.

3. A balassagyarmati ház, melyet 1869-ben építettem 6000 forint költséggel, és ugyanennyiért adtam el Szabó Jánosnak 1874-ben. Ezen ház értéke úgy, mint a pálfalvi birtoké, szintén csak átfutó összeg lévén, számításon kívül esik.

4. Elsőnem Pozsony megyebeli Elpatony községben volt birtokrészeért kaptam 2495 ezüst forintot.

5. Atyám nem vére, Komjáthy Teréz után Tápiószelén testvéremmel együtt öröklött birtokunk 136 hold volt, és ezt 1854-ben Dubraviczky Lászlónak adtuk el 12000 ezüst forintért. Ebből nekem egyhatod részre 2000 ezüst forint jutott.

6. Ipám, Baloghy Antalnak, második nem édesatyjának több helyen volt, de sok adóssággal terhelt birtokaiból nekem, illetve nemeknek és nem vérének, Gyürky Antalnének Felsőrápon igen szép — 600 holdat haladó — birtoka jutott, de annyira meg volt adósságokkal terhelve, hogy azokat elviselni nem tudtuk, sőt a már beperelt kamatokat sem voltunk képesek kifizetni, minél fogva 1860-ban eladtuk Sauer Ignácnak 42 ezer osztozott forintért, melyből — miután az eladási ár nagy része ipám adósságainak fizetésére volt fordítandó — nekem, illetve nemeknek mindössze csak 5000 osztozott forint jutott, és ebből még 500 forintot megközelítő kincstári százalék is levonatván, tiszta örökségként csak 4500 forint maradt.

Ezen örökségeken kívül Darvas Józsefné hagyatékából kaptam 700 forintot, és így mindazon örökségek, melyek reám és két nememre háramlottak, összesen 10.255 forint tiszta értéket képviselnek.

Ezen pénzt Szécsényben három gazdától vett hét-hétnyolcad, összesen $2\frac{5}{8}$ úrbéri házhelyből állott föld és rét birtok és egy darab (három hold) szőlő vételbe és házépítésbe fektettem, de mert

mezei gazdaságot öregségem miatt már nem folytathattam, és terheim is voltak, ezen birtokot a házzal együtt 1891-ben eladtam Bölöni Ödönnek és nejének húszezer forintért. Ezen eladási árból terheim kifizetése után fennmaradt 12000 forintot gyermekeim között osztván fel, rendelkezésemre pár száz forintnál több nem maradt.

Eszerint öröklött birtokaim értéke egészben megmaradt ugyan, de sok évi munkám és fáradásom után sem lehettem szerző. Egy időben már megkétyszerzve volt örökségeim összege, de egy pár évi aszály és fagy gazdaságomban nagy kárt okozott, balassagyarmati lakásom idején pedig nagyon költséges háztartásom és igen sok rendkívüli kiadásom is lévén, vagyoni állapotom mérlege annyira kedvezőtlen lett, hogy az egyensúlyt csak birtokom eladásával állíthattam helyre. Volt és nincs! — de mint boldogult Jenő fiam hozzám írt költeményében biztatott: „megmaradt a becsület!”* Ennek tudatában nyugodt lélekkel gondolok vissza múltamra, és ezen tudat mellett minden földi jónál becsebb! Mit hoz még a jövő? Isten tudja, én már semmit sem várok, s csak arra kérem a jóistent, hogy végnapjaimban rízzen meg minden oly esettől, mely fájdalmat és szenvedést okozhatna; titeket pedig, kedves jó gyermekeim, arra kérlek, szeressétek egymást, és ha majd nem leszek, jó emlékekben tartsatok meg.

Írtam Szécsényben a XIX. század utolsó évében. 1899. márc. 16.

Komjáthy Anzelm

* *Atyámnak* (Szenic, 1893. júl. 14.). [A szerk.]

Életrajzi vázlat id rendben

1818	születési évem
1818—1825	kisgyermekségem ideje
1826—1827	elemi iskolai tanuló
1827—1834	gymnasiumi tanuló
1834 ^{4/5} —1835 ^{5/6}	tanévekben bölcsészeti tanuló
1835 ^{6/7} —1837 ^{7/8}	tanévekben jogász tanuló
1838. aug.—1840. júl. 31.	joggyakornok. Eközben tiszteletbeli esküdt
1840. aug. 25.—1841. jún. 18.	kir. táblai jegyz (juratus)
1841—1847	tiszteletbeli tiszti alügyész
1848—1849	szolgabíró
1850—1852	magánzó
1853. jan. 1.—1867. ápr. 24.	ügyvéd
1867. ápr. 25.—1867. aug. 7.	törvényszéki bíró
1867. aug. 7.—1872. jan. 10.	tiszti f ügyész
1872. jan. 10.—1880. aug. 14.	f jegyz . Ezen id közben:
1877. márc. 16.—1878. jan. 3.	árvaszéki elnök is.
1880. aug. 16.—1892. ápr. 30.	kir. tanfelügyel

voltam; és azóta magánéletbe vonulva mint nyugalmazott tanfelügyel élek.

Kelt mint fentebb.

Komjáthy

Pótjegyzetek

I.

Illet ségi helyem. Nógrád vármegyében kebeleztet Alsópálfalva község, mely Fels pálfalvával együtt egy kis községet és egy hárt képez. Hajdan ezen két falu a jelenlegi temet helyén állott, és el bb Nagyfalva, kés bb Komjáthy-malma nevet is viselt. Ezel tt félszázaddal 413 és most ... lakossal bír. Van jól berendezett községi jelleg népiskolája, és határában k szénbányák vannak. Ezen községben 1847. évig laktam; ekkor még igénytelen kisközség volt, de más most vasútja és posta hivatala is van.

II.

Születésem helye. Szinte Nógrád vármegyebeli Etes község, melynek lakossága félszázaddal ezel tt 830 volt, s jelenleg ... Felekezeti jelleg népiskolával és gazdag k szénbányateleppel bír.

III.

Lakhelyem. Szécsény, melyben életem legnagyobb és legkedvebb részét éltem át. Leírását* már a múlt 1898. évben közöltem, ide ezen közleményem másolatát írom:

*A Nógrádi Lapok 1898. 39. és 40. számaiban

Szécsény Nógrád vármegye 4434 kilométer területének középtáján az Ipoly folyó kies völgyére szép kilátást nyújtó fennsíkon fekvő nagyközség (mezőváros) négyezeret megközelítő lakossal és 5596 katastrális hold termékeny földterülettel bír. Keletkezése igen messze idős — az őskorra — vezethető vissza, mert Pintér Sándornak *Szécsény és közvetlen vidéke a honfoglalás előtti korban* című könyve szerint Szécsény már az őskorban egyike volt a legrégebbi Ipoly völgyi telepeknek; s ezt igazolja nevezett író által eszközölt ásatások eredménye, mely az őskortól különböző korszakainak emlékét tárja fel, és a kiásott emléktárgyak arra mutatnak, hogy itt az úgynevezett »Kerek-dombon« a csont- és kőkori embereinek, a »Danda szemetjén« a bronzkor, a Kékes-hegyen és Strázsa-part alatt pedig a vaskor népeinek voltak telepei. Alapos következtetésekből vagy csak feltevésekből eredt-e ezen állítás? — nem kutatjuk, és nem is hozzuk kétségbe, mert úgy a leletekből, mint egyéb adatokból tudjuk, hogy Szécsény már az őskorban is benépesített hely, s mint ilyen, az Ipoly völgyének és környékének központja volt; Szécsény vára pedig már a XIII. században is fennállott várszerű erősség (fortalitium) lehetett.

Szécsény várának történetéből a Nagy Pallas Lexicon XV. kötetének 491. és 492. lapjain a következőket olvashatjuk:

Szécsény várának keletkezését s. a. t. lásd a mondott helyen. Szécsény várából ma már csak egy négyszögös bástya és egy gömbölyű torony áll fenn, és ezen két torony egy 1652-ben épült s még ma is jó karban levő kőfallal van egybekötve. A várhelyen a múlt század utolsó negyedében a Forgách grófok szép parkkal környezett kastélyt építettek, de a Szent Ferenc rendiek kolostorában 1816-ban támadt azon nagy tűzvész alkalmával, mely

Szécsény város nagy részét elhamvasztotta, a kastély is leégvén, azt újból gróf Forgách József építtette fel. Ezen Forgách József gróf Szécsényen kívül még három más uradalomnak is hatalmas ura lévén, igen büszke nagy oligarcha volt, s nem engedte meg, hogy Nógrád vármegye itt építhessen székházat azon okból, mert magánál nagyobb urat itt esmerni nem akar. 1832-ben történt halálával fia, gróf Forgách Pál lépett örökébe, de ez alig 12 évig tartott gazdálkodása után eladósodván, Szécsényt az ehhez tartozó uradalommal együtt Pulszky Ferencnek és nejének, Valter Teréznek adta el 1845-ben, és most Pulszky Ágost birtokában van s. a. t.

Szécsény első ura 1239-ben Bonza gróf volt, 1327-ben már a Zéchen család birtoka lett. Zéchen Ferenc országbíró és dalmát bán 1400-ban* jött birtokába. Utána 1460-ban gróf Ország Mihály nádorispán, 1550 táján már a Losonczy család bírta. Ezután 1606-ban kezdődött a Forgách grófok birtoklása, mely 1845-ig, tehát 239 évi tartott. A Forgách grófok emlékét őrzi még a Forgáchok sírcímere, mely esmeretes hablényt ábrázoló régi dombormű tábla, mely a várkertben egy dombnak támfalába van illesztve.

Szécsény régi történetének esemélynéltek után — tekintve azt, hogy Szécsény birtokjogviszonyait ma már alig esmeri valaki — feljegyzendőnek találom, hogy Szécsényben a Mária teréziai úr-

*A szécsényi várat ugyanezen Zéchen Ferenc építtette. Ezen vár 1544-ben a törökök birtokába jutott, és ezektől csak 1593-ban szabadult meg. 1600. márc. 23-án éjjel az osztrák császári sereg foglalta el, és a lakosság nagy részét lemészárolta. II. Rákóczi Ferencet az 1705-ben itt tartott országgyűlésen kiáltották ki fejedelemnek, és ennek emlékére Rákóczi érmet is veretett.

béri lajstrom és régi összeírások szerint 36 úrbéri házhely volt, melyeket a gazdák egy-, két- és négynolcad részekre osztva bírtak; a földek terméséből 1 dézsmát — kilencedet — adtak a földesúrnak, de robotra — úrdolgára — sohasem jártak, s ehelyett bizonyos évdíjat — censust — fizettek. Voltak szécsényben nemes házhelyek is, melyekért gazdáik már nem censust, hanem árendát (haszonbért) fizettek; voltak ezeken kívül h. béri — inscrip-tionalis — birtokok is, melyeket a Forgách grófok kiérdemült jó tisztejüknek h. szolgálataikért adományoztak, de úgy e nemesi, mint a h. béri birtokok 1820 táján — Beke Imre tiszttartó idejében — földesúri korlátlan hatalommal — bíróságon kívül — történt szabályozással úrbéri házhelyekből lettek alkotva oly módon, hogy a $\frac{4}{8}$ -os házhelyet $\frac{7}{8}$ -nak, s ahhoz arányítva nevezték el a kisebb házhelyeket is; ezen szabályozással az uradalom minden $\frac{7}{8}$ -os házhelyből $\frac{3}{8}$ -ot elvévén, oly mennyiség földet és rétet nyert, melyből úgy a nemes házhelyek, mint a h. béreseknél adományozott — inscrip-tionalis — birtokok is kiteltek, mégpedig anélkül, hogy az úrbéresek birtokállományának törvényes mennyisége csorbát szenvedett volna, mert a régi házhelyek tényleges állományának mennyiségét így is túlhaladta. A jobbágyok ezen bíróságon kívül önkényesen történt szabályozásból eredt veszteségüket eltrétek azért, mert az úri hatalom az időben még korlátlan lévén, félték az uradalmak által gyakorolt azon szokástól, hogy a házhelyet egy gazdától elvéve másnak adják, de félték attól is, hogy az általuk váltópénzben fizetni szokott évi censust jövőre ezüst — pengé — pénzben fogják követelni, és ezen félelmük nem is volt egészen alaptalan, mert ez idő tájtban rendelte el a bécsi magyar kancellária, hogy az állami adó is

ezüstpénzre emeltesse, a váltó és pengé pénz közötti értékkülönbség pedig nagy volt, mert úgy állott, mint a kettő az öthöz, vagyis öt váltóforint csak két ezüst forintot tett. A szécsényi birtokok jogi minőségét jelző elnevezések a határnak 1866-ban már törvényszerűbe történt szabályozásával és tagosításával szűntek meg.

Ezzel kapcsolatban feljegyzendőnek találok azt is, hogy az egész szécsényi határnak csak $\frac{1}{24}$ része volt kisbirtokosoké Nyáry jogon, a több $\frac{23}{24}$ része pedig Forgách jogon uradalmi tartozék volt; a földesúri jogok közé tartozott italmérési — regale — jog ugyanezen arányban, mégpedig úgy gyakoroltatott, hogy 14 napon át egyedül a Nyáry jogon állók mérhettek italt, de már ezen gyakorlat is megszűnt, mert a ma már állami jövedéket képező regale jognak megváltásával a földesúri jogok egészben megszűntek és a régi idők múltó emlékei közé tartoznak.

Szécsény lakossága tisztán magyar ajkú és nagy részben földműveléssel foglalkozik, de aránylag elég nagy számmal vannak kisiparosaink és kereskedőink is. Vallásra nézve túlnyomó többségben vannak a római katolikusok, ezeket számarányban követik a zsidók, legkisebb számban vannak az ág. evangélikus hitfelekezethez tartozók. Mindhárom hitfelekezetnek van temploma és elemi népiskolája. Van itt a Szent Vincér által nevezett apácáknak Haynald Lajos bíbornok érsek által 1874-ben alapított zárdája, melyben óvoda, elemi leányiskola, árva- és kórház is van; a városnak és az izraelitáknak pedig külön kórházuk van. Szécsény a székhelye a szécsényi járás szolgabírói hivatalának, királyi járásbíróságnak, kir. adó-, posta- és távirtdai hivataloknak. Van itt takarékpénztár, casino és egy tejkezelésre képződött iskola is. Szécsény utcái elég szélesek és rendezettek;

épületei közt kiemelkednek: a várkastély és a Szent Ferenc rendiek várszer nagy kolostora és az ezzel egybeépült templom, melynek egyes részleteit, különösen a szentélyt és sekrestyét már több tudós hazánkfia, ezek közt vármegyénk egyik jeles szülöttjének és járásunk egykori f szolgabírájának, Kubinyi Ferencnek társaságában nagynev régészünk, Rómer Flóris is megvizsgálta, és igen szépeknek találta. Vannak Szécsényben könyvtárak is, ezek közt legrégebb és legnagyobb a Szent Ferenc rendiek könyvtára, melyet most az egykoron török basák és bégek által lakott szobák egyikében Pintér János helybeli ügyvéd, s már fentebb is említett régészünk által elhelyezett kisebb könyvtár egészít ki; igen szép Pulszky Ágost magánkönyvtára is, de ezeken kívül van még a casinónak is könyvtára, mely a közönség által leginkább hozzáférhetően használtatik, most pedig egy népkönyvtár állítás tervezetik. Tehát haladunk! Haladásunkat el segítvén az is, hogy valahára már vasutunk is van, mely 1896. évi szept. 13-án nyílt meg, és ez Aszódtól Balassagyarmaton és Szécsényen át Losoncon csatlakozik a Budapestr l Ruttká felé vonuló nagy vasúti vonalhoz, de tervben van egy Szécsényb l a karancssági völgyön át Kisterenyéig és egy Szécsényb l Lócon és Ecsegen át Apcszántóig vezetendő vicinális vasút is, melyek ha kiépülnek, Szécsény nagy forgalmú hely lesz.*

*Lásd az okmányaim között lévő eredeti kéziratot: *Szécsény és nevezetességei*.

Okmányok

I.

A Komjáthy család régi nemességét igazoló okmányok közül csak egy 1415-ben kelt adomány- — donationalis — és nemeslevél — armális — hiteles másolatainak vagyok birtokában, ezeket a jászói országos levéltár adta ki részemre 1897. évi október hó 27.

II.

Ezeken kívül birtokomban van két nemesi bizonyítvány, melyeket a Komjáthy Mátyás által 1696-ban nyert nemes levél (armális) alapján Nyitra vármegye 1673 és 1757 években adott ki.

Komjáthy Mátyás nemeslevelének kihirdetését Nyitra vármegyének 1636. évi jegyz könyve igazolja.

III.

leszármazásunk igazolására birtokomban egyetlen okmány van, s az a nagyatyám édesatyjának, Komjáthy Sándornak örökösei között 1783- és 1820-ban történt osztályról szól.

IV.

Nemesi bizonyítvány

Nógrád vármegye alispánjától. 27050—1897. szám

Hatósági bizonyítvány arról, hogy pálfalvi születés Komjáthy Anzelm szécsényi lakos, királyi tanácsos, nyugalmazott kir. tanfelügyel és Nógrád vármegyének volt f jegyz je az általa bemutatott hiteles okmányok tanúsága, de köztudomás szerint is magyar nemes, és mint ilyen a „komjáthi” el név használatára az el dei által követett gyakorlat értelmében jogosított.

Balassagyarmat, 1897. december hó 4-én, az alispán helyett Nagy f jegyz s. k. P. H.

V.

42491. szám. Magyar kir. belügyminister

Tekintetes Alispán Úr! Az felsége személye körüli m. kir. minister úr f. év jan. 9-én 34. eln. sz. a. kelt átiratával további illetékes eljárás végett megküldötte hozzám Komjáthy Anzelm szécsényi lakos, kir. tanácsosnak régi nemessége meger sítése és a „komjáthi” el név használhatása engedélyezése eránt benyújtott s legmagasabb kézjegyre méltatott felség-folyamodványát. Ezen kérelem indokából az országos levéltárral folytatott tárgyalások folyamán kit nt, hogy folyamodónak úgy régi magyar nemessé-

ge, mint a „komjáthi” el név használatához való jogosultsága a nevezett által id közben bemutatott és tekintetes alispán úr által 1897. december hó 4-én 27050. sz. a. kiállított és az országos levéltár adatai által is meger sített nemességi bizonyítvány alapján teljesen hitelt érdeml módon beigazoltnak tekintend , úgy hogy folyamodó sem régi magyar nemességének legfels bb kegyelemb l való meger sítésére, sem a „komjáthi” el név használatának legfels bb engedélyezésére nem szorul, hanem mind a régi magyar nemessége, mind pedig a szóban lev el név használatához való jogosultsága egyszer en kormányhatóságilag is elismerhet , illet leg igazoltnak kijelenthet . A tárgyalás ezen eredményér l az felsége személye körüli m. kir. minister úr f. é. márc. 21-én 3674. sz. a. kelt itteni átirattal értesített s egyúttal felkérte, hogy ily irányban legmagasabb tudomás végett legfels bb helyre el terjesztést tenni, s abban részemre felhatalmazást kieszközölni szíveskedjék, hogy folyamodót régi magyar nemességének és a „komjáthi” el név használatához való jogosultságának beigazolása illetve elismerése fel l saját hatáskörömben értesíthessem; mely átiratomra nevezett minister úr f. é. április 16-án 560. eln. sz. a. kelt átiratában értesített, hogy császári és apostoli királyi felsége f. é. április 15-én kelt legfels bb elhatározásával ezen felhatalmazást részemre legkegyelmesebben megadni méltóztatott. Ezekhez képest a szóban lev felség-folyamodvány mellékletét tekintetes alispán úrnak ide zártan azzal a felhívással küldöm le, hogy folyamodót az t illet iratok egyidej kézbesítése mellett haladéktalanul értesítse, hogy régi magyar nemességét mint a „komjáthi” el név használatához va-

ló jogosultságát a jelzett alapon saját hatáskörömben elismerend nek találtam.

Budapesten, 1898. évi április hó 25-én a minister helyett Latkóczy Imre s. k. államtitkár.

Ezen magas ministeri rendelet eredetije Nógrád Vármegye alispáni hivatalának irattárában 10.019/1898. sz. a. van.

Utószó

Az öngazolás föltehet en nemcsak Nógrád vármegyében volt a múlt századi önéletírások legf bb motivációs tényez je; ennyit előljáróban, nem is annyira a szerz mentségére, mint inkább írásának magyarázatára, feltétlenül fel kell hoznom. Nem mintha mentségre vagy különösebb magyarázatra szorulna az írás, jól lehet a mai olvasó bizonyára furcsának tartja, hogy egy ilyen rövid könyvben hogyan fordulhat el oly sokszor önmin sít állítás, legf képpen azzal kapcsolatban, hogy a szerz t sohasem az ön-, hanem mindig a közérdek vezérelte, vagy hogy mindig a haladást pártolta és rendületlenül hitt a szabadelv ségben; feleségei a lehet legjobb feleségek, második felesége emelett a legjobb anya volt, s maga az emlékiró is példamutató családi életet élt.

Mindezen nyugodtan túltehetjük magunkat: bármennyire visszatetsz nek t nhetnek az életrajz eme részletei, semmi okunk sincs kétségbe vonni azt, hogy szerz jük igazat szólt. Már csak azért sem, mivel családja tragédiájának okát nem rejti véka alá: ükapját (akit tévedésb l dédapjának nevez az emlékiratában), II. Ábrahámot — a császárhoz való h sége miatt — II. Rákóczi Ferenc 1710-ben lefejeztette. Mint ahogyan azt is elárulja, amit akkoriban az helyében csaknem mindenki titkolt volna, hogy apja öngyilkos lett. II. Ábrahám után három nemzedéknek kellett feln nie és meghalnia, csaknem másfél századnak eltelnie, míg végre a kései utód végképp hátat fordított a múltnak, s hiábavaló pereskedések helyett inkább olyan pályát választott, amely ha nem is gazdagaságot, de legalább tisztos megélhetést

biztosított a családtagoknak, akik között apja halálakor, 1840-ben nemcsak édesanyját, de kiskorú testvéreit is találjuk. Komjáthy Anzelm ügyvéd lett, s amennyire meg tudjuk ítélni, hosszú élete során mindig azt tette, amit éppen helyes volt tennie: a szabadságharc előtt és alatt a megye tisztikarában találjuk t, majd a kiegyezésig ügyvédként kereste kenyerét, azt követően ismét a közéletben vett részt nyugdíjba vonulásáig.

Önéletírásával csak úgy, mint egész életével, a társadalmi elvárásoknak kívánt megfelelni; sajnos éppen az ellenkezővel nem túl nagy sikerrel. Az életrajz az általános, helyel-közzel iskolai ismereteknek mondható információk mellett másik végletként a magánélet apró, teljesen mellőzhető adatait tartalmazza, s ekközben alig szól arról, amire a kései olvasó igazán kíváncsi lehetne. Jellemző, hogy a megye történetében bizonyos mértékig kétségkívül fontos, de mégiscsak epizód szerepet játszó Repeczky Ferencről sokkal többet tudhatunk meg, mint Madách Imréről, vagy akár az emlékiró fiáról, Komjáthy Jenőről. Pedig az írás keletkezésekor Komjáthy Jenő már rég nem élt. Úgy látszik, a tizenegygyermekes apa nem akart részrehajló lenni és túl nagy teret szentelni éppen annak a gyerekének, akire — ezt azért legalább is sejthette — írásának kései olvasói igazán kíváncsiak lehetnének.

A Madách-irodalomba Radó György *Madách Imre életrajzi krónikája* révén vonult be az emlékirat néhány részlete. Sajnos Radó figyelmét elkerülte az a beszámoló, amely szerint 1848-ban Komjáthy Anzelm Madách Imre és Madách Pál társaságában utazott Pest-Budára, az országgyűlés megnyitására. Nagy kár, hogy az esettel kapcsolatban az általánosságokon túl csupán egy teljesen érdektelen részletet tudhatunk meg az életrajz írójáj-

tól. Az emlékirat egyetlen érdekes részlete Madáchcsal kapcsolatban — Radó is erre figyelt fel — az 1861-es országgyűlés első képviselőházi ülésén történt eset; Komjáthy az előző napon (az eredetileg Budára és április 2-ra összehívott tanácskozást — itt nem részletezendő törvényességi aggályokat követően — április 6-án Pesten kezdték meg, így tehát április 5-én) az Arany Sas Szállóban felkereste az ott közös szobát bérlő Madách Imrét és Frideczky Lajost, s az utóbbit karzatjegy beszerzésére kérte fel. (Az alsóházi ülés nyilvános volt; az ülésteremben ugyan csak a képviselők foglalhattak helyet, ám a karzaton mások is figyelemmel kísérhették az üléseket.) Miután Frideczky megfeledezett ígéretéről, s ez csak közvetlenül az ülés megkezdése előtt derült ki, Madách Imre — nem tudni, milyen „trükkkel” — bevitte az ülésterembe Komjáthyt, s leültette Pulszky Ferenc helyére. Nos, ezt a történetet más forrás nem említi, mint ahogyan azt is csak Komjáthy emlékiratából tudjuk, hogy a két képviselő közös szobát bérelt az Arany Sasban. Ezen kívül egyetlen információt tudunk még meg Madách Imrével kapcsolatban: a szerző második gyermekének, Imrének a keresztapja volt. Érdekes, hogy a Madáchról szóló monográfiákban el szeretettel írták azt, hogy Komjáthy Jenőnek lett volna a keresztapja Madách.

De nem ez az egyetlen tárgyi tévedés, amely Komjáthy és Madách viszonyával kapcsolatban elterjedt. Az emlékirat ugyan éppen erről nem szól, de más források tudni vélték a Madách-irodalomban, hogy Komjáthy Anzelmnál másolta le Madách Imre Tompa Mihálynak *A gólyához* c. versét, amelyet a Nógrádi Történeti Múzeumban ma is őriznek, s amelynek kéziratáról érdekes írások jelentek meg. Nagy kár, hogy a grafológusi és írásszakértői tevékenység csak a legutóbbi időben kezdődött meg a

Madách-kutatásban. A közelmúltban kiderült ugyanis, hogy valószínűleg nem Madách-kéziratáról van szó, így az anekdoták az egyéb információkkal együtt — legalábbis a Madách-kutatás számára — érdektelenné váltak.

Ennyi negatívum után joggal kédezheti az olvasó: akkor hát mi az emlékirat erénye? Cinikusnak tűnhet a válasz — amelyet természetesen komolyabban fogok kiegészíteni —, de már azt is eredményként kell elkönyvelnünk, hogy végre tisztán láthatunk abban a kérdésben: hol született és hol halt meg az emlékiró. A magyar irodalomtörténetírás használható életrajzi adatokban nem túlságosan bővelkedik. Szinnyei monumentális és tiszteletre méltó kísérlete — a *Magyar írók élete és munkái*¹⁴ kötete — nemcsak az információknak, de a dezinformációknak is egyedülállóan gazdag tárháza. (Nógrád megyénél maradván, Báthly József költő tartózkodási helyét Szinnyei a Szatmár megyei Pusztadarócra tette, holott a Nógrád megyei Panyidarócon élt; csak a földrajzi nevek ilyen és hasonló elvétéseire százával lehet példát találni nála.) Ezt a nagyszerű munkát aztán további adatokkal bővítette és további hibákkal tetézte Gulyás Pál, miközben azért Szinnyei revízióját is részben elvégezte. Így történt, hogy Komjáthy Anzelm esetében a téves születési helyet Szinnyeinél, a téves halálhelyét Gulyás Pálnál találjuk. Nos, az emlékirótól megtudhatjuk, hogy nem Pálfalván született, hanem Etesen (mellesleg születésekor Pálfalva még nem is létezett, csupán Alsópálfalva és Felsőpálfalva, majd e két település kapta a múlt század végén elnevezést a Pálfalva, később a Zagyvapálfalva nevet). S bár azt nem tudhatta előre, hogy hol fog meghalni, a Gulyás Pál által említett Nagyszécsényben már csak azért sem halhatott meg, mert ilyen nevű település sohasem

létezett. (Ebből is látható, hogy számos félreértést elkerülhetünk, ha megönmagát és az utókor az életrajzi lexikon szerzője, ha munkája során a földrajzi — köztük helység- — névtárakat is használja.) Természetesen ott halt meg, ahol élete végén élt, vagyis Szécsényben.

Persze ennél azért sokkal többet és fontosabbat tudhatunk meg az emlékiratból, amelynek legérdekesebb része a szabadságharcra vonatkozó megfigyelés.

Kossuth kormánybiztosának, Repeczkynek az alakja is izgalmas, aki hatalomra kerülésekor rögtön árulónak kiáltotta ki a megye teljes tiszti karát, s általában minden törvényes és törvénytelen eszközt megragadott elképzelése megvalósítása érdekében. Sokkal érdekesebbek azonban azok a személyek, akik kezdetben a magyar, később az osztrák oldalon álltak. Történetírásunk — mint ahogyan maga az utókor is — érthető és méltányolható okokból szívesebben emlékezik azokra az esetekre, amikor császári tisztek álltak át a magyar oldalra, pedig a fordított esetre is szép számmal lehet példát találni. Az okok ismeretének hiányában az utókor velük kapcsolatban hajlamos a szélsőséges véleményalkotásra, ami lélektanilag érthető ugyan, ám teljesen tévútra visz, ha valaki az 1848—49-es eseményeket szeretné megérteni. A „kettő áll a vásár” elve itt is érvényesnek látszik: egyfelől Ausztria nyilván igyekezett a maga számára minél több személyt megnyerni, másrészt viszont a magyar vezetés is — s itt most mellékes, hogy ebben Kossuthnak, Görgeynek vagy másoknak mekkora szerepük volt — intézkedéseivel olykor eltántorította a híveit. Egészen bizonyos például, hogy a császári királyi biztosként 1849. február 2-án Balassagyarmaton megjelent báró Majthényi László azért állt át a má-

Tartalom

El szó	5
Önéletrásum 1818—1899	9
Élettörténetem vázlata időrendben	81
Pótfeljegyzetek	82
Okmányok	88
Utószó	92

sik oldalra, mert vérig sértették és megalázták t. Amikor 1848 nyarán a hont megyei nemzeti sereg élén megérkezett Vácra, ott a magyar hadvezetés arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy olyan szedett-vedett sereggel, amilyen a honti, semmit sem lehet kezdeni, helyesebb tehát, ha a fegyvereiket átadják a felkészültebb katonáknak, akik pedig hazamennek. A hont megyei honti nemzet sereget szélnak eresztették; nyilván nem a vezetésük, Majthényi László volt az egyetlen, aki ezek után átállt a másik oldalra.

Komjányi azonban nem róla, hanem helyetteséről, Jankovich Lászlóról emlékezett meg, aki egy időben a hont megye is volt, s akit ilyen formán jól ismert. Sajnos Jankovich pályafutásának háttérét — ki tudja, miért? — nem ismerhetjük meg az életrajzból, mégis elgondolkodtató, amit vele kapcsolatban a mindvégig magyar oldalon álló Komjányi írt: „jószívű ember és lelkében magyar volt, és tudom azt is, hogy t az ellenség táborába nem aljas érdek, hanem balvégzete sodorta”. Az idézet az értékek nem is akármilyen válságára vet fényt: Komjányi felfogása szerint lehetett „lelkében magyar” az is, aki a másik oldalon állt. Ez a tolerancia még akkor is elgondolkodtató, ha tudjuk: a barikád más-más oldalán állók ezúttal nem egymást ölték, hanem egymást mentették: előbb Komjányi egykori hont megyét, majd a forradalom után Jankovich László védte meg a hatóságok zaklatásával szemben az emlékirat íróját.

S hogy végül is sok-e vagy kevés, amit az emlékiratból megtudhatunk, azt ezek után az olvasó belátására bízom; egy biztos: ha nagyobb számban lennének hasonló emlékiratok, úgy teljesebb és hitelesebb képet alkothatnánk Nógrád vármegye múlt századi történetéről, híres személyiségeiről és az 1848—49-es szabadságharcról.

Andor Csaba

felség eránti h ségeért (propter fidelitatom Regis)

Bemollay Gusztáv barátaimmal

Szugra Teréz

Feley Lászlóné (Vác)

Sátovszky János volt alispánunk

Göcz, Jallonovszky és Ranbert tábornokok vezérlete alatt állott
osztrák sereg

Blakovics Pál volt huszárcapitányhoz

Pálfalvához közel fekv Karakó-pusztára

Schwechta János azid beni f esperest

Reménffy József ügyvéd a balassagyarmati polgári igazgatója

Dunai A. balassagyarmati könyvtáros